

Frolec, Václav

Právní a obyčejové vztahy

In: Frolec, Václav. *Tradiční vinařství na Moravě*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1974, pp. [119]-155

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121149>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

228

PRÁVNÍ A OBYČEJOVÉ VZTAHY

Málokteré tradiční výrobní odvětví se může vykázat tak propracovanou soustavou právních a obyčejových norem jako vinohradnictví. Jejich značný význam pro rozkvět pěstování révy vinné ve středověku a raném novověku je nesporný. Úpadek vinohradnické výroby byl zase zpětně doprovázen poklesem významu viničných právních a obyčejových vztahů, o nichž nás dosti uceleně informují archivní prameny. Díky jim můžeme také sledovat vývoj majetkových a dědických poměrů i sousedských vztahů.

VLASTNICKÉ A SOUSEDSKÉ POMĚRY

Vlastnictví vinic nebylo v minulých stoletích ani zdaleka výsadou jen některé z vrstev tehdejší společnosti. Vinohrady držela na Moravě feudální vrchnost, kláštery, náboženské instituce,¹ měšťané i rolníci.² Ve vinohradních tratích jednotlivých vinařských obcí se rozkládaly nejen vinice místních obyvatel, vrchností a klášterů, na jejichž panství se vesnice nacházela, ale — jak se uvádí v pramenech — i „lidí cizopanských“ /z jiného panství/, „cizích“. Mezi nimi byli světští i církevní feudálové³ a velmi často též měšťané.⁴ Na předním místě stáli měšťané brněnští, kteří měli hned na samém počátku vývoje svého města mnoho vinic na území Brna,⁵ v jeho okolí a na jižní Moravě /Hustopečsko, Židlochovicko, Dolnokounicko a Ivančicko/.⁶ Vinice se staly pro ně nejceněnějšími movitostmi, do nichž ukládali přebytky získané řemeslem a obchodem; byly důležitým výrobním prostředkem a tvořily podstatnou část jejich majetku.⁷ K obdělávání vinic využívali měšťané námezdních sil a vypěstované víno ukládali ve sklepích při vinohradech nebo je odváželi do města. Ve vinohradních tratích některých obcí měli své vinice i obyvatelé okolních vesnic /„přespolní“/, v nichž se réva vinná nepěstovala.⁸

Šlechta i měšťané zakupující se v horách vinohradních nabývali často od gruntovních pánů různé svobody, které nebyly zpravidla poskytovány domácím poddaným,⁹ jimž vrchnost například zakazovala dělení vinic; v případě dědictví měl starší bratr odprodat svůj díl mladšímu.¹⁰ Zanedbávání řádného obdělávání vinice nebo zběhnutí z usedlosti mohlo mít za následek propadnutí vinohradu gruntovnímu pánu¹¹ nebo jeho odprodání horenským úřadem.¹²

Každá změna v držení vinohradu, k níž docházelo prodejem, koupí, darováním nebo dědickým řízením, byla přesně evidována a zaznamenávána do horenských knih.¹³ Místy, například na drnholeckém panství, platilo předkupní právo domácích vinařů. Chtěl-li někdo prodat vinici cizímu vinohradníkovi, musel zamýšlený prodej ohlásit horenskému úřadu, který dal vrchnostenský souhlas k prodeji teprve tehdy, když se do čtrnácti dní nepřihlásil žádný zájemce z řad vinohradníků usedlých na panství.¹⁴ Pro svou značnou hodnotu sloužily vinohrady také jako zástava při půjčování peněz na úrok.¹⁵ Z archivních dokladů ze 14. a 15. století se například dovídáme, že brněnští držitelé vinic na jižní Moravě, kteří si půjčovali finanční prostředky od různých církevních institucí, se často zavazovali, že budou věřitelům každoročně odvádět stanovený úrok ze svých viničných hor.¹⁶

Podle některých horenských práv byl za pána viničných hor na Moravě považován markrabě moravský, podle jiných světský nebo církevní

feudál.¹⁷ Držitelé vinic byli povinni odvádět z vinohradů zeměpánovi nebo gruntovnímu pánu roční daň z půdy /*perkrecht*/ a desátek z úrody, jehož výše nebyla na jednotlivých panstvích stejná.¹⁸ Odvedení zemní daně mohlo být odročeno tehdy, jestliže se víno zkažilo nebo neurodilo a vinohradník neměl z čeho *perkrecht* odvést ani nemohl v hoře víno koupit.¹⁹ Při zakládání nových vinic, které dávaly úrodu až po několika letech a náklady na ně byly značné,²⁰ byla poskytována lhůta několika roků /od tří do sedmi let/, během nichž zakladatelé nebo obnovitelé vinic nebyli povinni platit zemní daň ani odvádět desátky.²¹ Určité dávky byli povinni odvádět vrchnosti i měšťané, jejichž vinice se rozkládaly na půdě různých světských vrchností.²²

Před rokem 1869, kdy nebylo dovoleno dělit grunty, dávali rolníci často svým dcerám vinice jako věno.²³ Dívka, která dostala vinohrad, byla vítanou nevěstou na čtvrtláně; přidal-li hospodář k vinici ještě vinnou „búdu“, mohla se jeho dcera provdat i na půllán. O vinicích se proto často mluví ve svatebních smlouvách.²⁴ Někdy si hospodář vymíňoval, že v případě smrti své dcery dostane věnovaný vinohrad zpět do svého vlastnictví.²⁵ Vinohrady přecházely také na syny.²⁶ Snahou každého hospodáře bylo udržet vinici v majetku rodiny.²⁷ Majitelé, kteří odcházeli do vojenské služby nebo byli z jiných důvodů vzdáni od domova, dávali vinice v užívání příslušníkům své rodiny, nejčastěji bratrům nebo sestřím.²⁸ Zanechal-li hospodář po sobě manželku a nezletilé děti, připadl na ženu díl jako na jedno dítě; sirotčí díl opatrovali až do zletilosti dětí horní konšelé.²⁹ V případě, že by sirotci nedbali svého dědictví, mohla matka vinohrad někomu věnovat nebo prodat.³⁰ Podobně mohl gruntovní pán naložit s vinohradem po sběhlém sirotku.³¹ Vdovy odkazovaly vinice svým dětem³² nebo příbuzným. Neučinila-li vdova před svou smrtí závěť, přecházel vinohrad i víno v sudech na jejího nejbližšího pokrevního příbuzného. V případě, že se vdova znovu provdala, její nový manžel neměl právo odporučit vinohrady, které byly sňatkem přineseny do hospodářství. Svobodně mohl nakládat jen s vinicemi, které vlastnil ještě před uzavřením sňatku nebo které založil nebo přikoupil v druhém manželství. Jestliže hospodář zemřel bez učinění závěti a nezanechal po sobě děti, připadly vinohrady a víno v sudech z poloviny na jeho manželku a z poloviny na nejbližšího příbuzného z mužovy strany.³³ Předpokladem k dědickému nabytí vinice bylo, aby ji zůstavitel vlastnil před svou smrtí alespoň rok a den.³⁴ Stalo-li se, že dědic byl mimo domov a nevědělo se nic o místě jeho pobytu, měl horenský úřad právo vinohrad prodat. Když by se pak dědic navrátil, měl být vinohrad za stejnou cenu zpět vykoupěn a odevzdán do jeho užívání.³⁵

Poloha vinohradních tratí, charakter vinohradnické práce, umístění vinohradnických staveb i jiné okolnosti vyžadovaly dobré sousedské vztahy mezi jednotlivými vinaři; zejména byly nutné mezi těmi, kteří měli své vinice v jedné trati. Aby se předešlo možným nesrovnalostem a sporům, byla ve viničných rádech i obyčejovém právu obsažena řada ustanovení, která sousedské vztahy upravovala. Nejčastějším předmětem sporu se stávala mez mezi sousedícími vinohrady³⁶ a ovoce rostoucí na stromech zasazených na rozmezích mezi dvěma vinicemi.³⁷ Podle horenského i obyčejového práva patřila polovina meze k přilehlému vinohradu. Majitel ovocného stromu, na jehož pozemku strom stál, mohl sklízet úrodu jen

z větví, které se rozkládaly nad jeho vinicí a sbírat ovoce, které spadlo do meze; plody visící na větvích zasahujících nad sousedící vinohrad, patřily sousedovi.³⁸

Důležitou roli při vinohradních a sklepních pracích hraje dodnes sousedská svépomoc, spočívající v bezplatné výpomoci příbuzných a známých. Je tomu tak při kopání vinohradu, roznášení hnoje, podlomu a zejména pak při sklizni hroznů a jejich zpracování, při nichž dochází i k úzké spolupráci mezi jednotlivými vinaři, kteří si vzájemně půjčují nádoby a nářadí, vypomáhají si povozy a potahy, ochotně poskytnou fyzickou i odbornou pomoc při lisování hroznů i dalších sklepních pracích s vínem. Spojené úsilí vinařů je nutné také při ochraně vinic postřikem a okuřováním proti nepříznivému působení škodlivých činitelů, jakými jsou révová plíseň peronospora a jarní mrazy, i při ochraně dozrávající úrody proti náletům špačků. Kolektivní odpovědnost a soudržnost majitelů vinic vystupuje při tom velmi markantně.³⁹

HORENSKÉ PŘÁVO

Horenské právo se pojímá v několika významech. Obecně se jím rozumí souhrn všech předpisů o vinicích, dále jednotlivé viničné řády, jejichž platnost se omezuje na obec nebo širší okrsek; v jiném významu značí horenské právo viničný orgán /zpravidla horenský soud/ a konečně je pod tento pojem zahrnován i nárok zeměpána nebo gruntovního pána na určitou část výtěžků z vinohradů, odváděný v naturáliích, penězích nebo v obojím.⁴⁰ V dalším pojednání chápeme pod pojmem horenského práva především viničné /horenské/ řády, zahrnující předpisy o práci, o desátcích a perkrechtu, o právu sousedském, předpisy pořádkové a trestní i předpisy organizační a procesní.

Ustanovení o práci se vztahovala především k najímání dělníků, k pracovní době, pracovním postupům a mzdě.⁴¹ Horenské právo předpisovalo, že dělníci mají být najímáni jen na společných shromážděních, kde se má zjistit jejich odborná způsobilost a mají být poučeni o práci. Viničné řády některých obcí, jako Rakvic,⁴² zakazovaly domácím dělníkům pracovat na vinicích mimo obec. Všeobecně platil zákaz odvádět dělníky, zejména při vinobraní, ze sousedních vinohradů.⁴³ Místy se toto ustanovení zužovalo v tom smyslu, že majitel vinice, který přemlouval dělníky a stál na mezi mezi vinohrady nebo na svém vinohradním pozemku, nemohl být stíhán.⁴⁴ Pracovní dobu stanovily horenské řády zpravidla od východu do západu slunce. Někde bylo zakázáno — výjimkou bylo postní kopání vinohradu — pracovat v sobotu odpoledne; tento zákaz platil až do žní.⁴⁵ Ustanovení viničných řádů směřovala k tomu, aby dělníci pracovali poctivě a zodpovědně; za nedbalé kopání, řezání a jiné špatné provádění pracovních činností ve vinohradě byli stíháni peněžními pokutami.⁴⁶ Mzda dělníků byla pevně stanovena na shromáždění „horenského práva“ nebo byla určena horenským úřadem.⁴⁷ Jednotliví vinaři nesměli sami o sobě zvyšovat mzdy svým dělníkům.⁴⁸

Řádné odvádění desátku a zemní daně /perkrechtu/, jímž jsme už věnovali částečnou pozornost, bylo v zájmu vrchností. Proto se jim věnuje také náležitá pozornost v horenských rádech. Vybíráním desátků byl pověřován tzv. desátník, jenž směl při výkonu své funkce používat jen pře-

měřených nádob.⁴⁹ Nedodržování správnosti desátků se trestalo jako krádež⁵⁰ a někdy i vypovězením z obce.⁵¹

Předpisy o právu sousedském se týkají především mezi mezi vinohrady, znečišťování vinic, vinobraní a zákazu podtahování révových pňů z jednoho vinohradu do druhého.⁵² Některé viničné řády obsahují i ustanovení o postupu při soudních přích vinohradních sousedů⁵³ a předpisy o místech pro výstavbu vinohradnických staveb.⁵⁴

Škála předpisů pořádkového a trestního charakteru je v horenských řádech velmi obsáhlá. Bylo dbáno na to, aby nedocházelo k žádným škodám ve vinicích. Ve vinohradech mělo být tak jisto, jako „v nejpevnějších komorách“.⁵⁵ Povinností majitelů vinic bylo udržovat v pořádku příkopy k odvodu vody; škoda způsobená přívalem dešťové vody v důsledku nedodržení tohoto příkazu, měla být trestána peněžní pokutou. Tvrdé tresty byly předepsány za krádež vinohradního kolí.⁵⁶ Člověk pocestný, jenž by vzal ve vinohradě kolek a opíral se o něj, neměl být trestán. Vzal-li však dva koly a byl při tom přistižen, měl podle horenského práva propadnout peněžní pokutě nebo mu měla být utata ruka.⁵⁷ Beztrestně mohli vinaři a jimi najatí dělníci sbírat koly uhnílé.⁵⁸ Zakázáno bylo rovněž sbírat révi z cizího vinohradu⁵⁹ a vytahovat nebo uřezávat oblouky.⁶⁰

Mezi nejpršnější postihy patřily tresty za krádež hroznů. K trestu smrti měl být odsouzen nejen zloděj, který byl při krádeži plodů révy vinné chycen, ale i ten, kdo byl přistižen ve vinohradech na cestě nebo na mezi, třeba nic nevzal, ale měl úmysl krást.⁶¹ Sbíráni zapomenutých hroznů bylo dovoleno po skončení vinobraní jen ve vlastních vinohradech. Přestoupení tohoto příkazu se trestalo peněžní pokutou.⁶²

Horenská práva zakazovala hádky ve vinohradech. Podle viničného řádu Starého Brna došlo-li k slovní pútce přes mez vinic, propadly obě strany peněžní pokutě. Když hádající se osoby překročily mez a došlo k násilí, měly být postiženy hrdelním trestem. Zabil-li někdo jiného v sebeobraně nebo ho smrtelně zranil, propadl gruntovnímu pánovi, avšak za usmrcení se měl „odpovídat bohu“ a příbuzným zabitého.⁶³ K zabránění nežádoucích konfliktních situací při práci ve vinohradech směřoval patrně také zákaz podávání vína dělníkům, kteří směli pít jen pivo.⁶⁴

Vinohrad a místo před ním, jež mělo být široké jako vůz s koňmi, poskytovaly právo azylu. Člověk, který byl bez úhony a uchýlil se tam, nesměl být napaden tělesně ani urážlivými slovy.⁶⁵

V horenských řádech se věnuje rovněž pozornost prodeji vína přespolním osobám. Mělo se při tom dbát na to, aby gruntovní pán nebyl krácen na svém desátku. Je zde uveden i způsob řešení sporu v případě, kdy se o koupi vína zajímají dva uchazeči.⁶⁶ Bylo též zakázáno prodávat zralé hrozny před vinobraním bez svolení gruntovního pána; nedodržení zákazu se mělo trestat zabavením veškeré úrody ve vinohradě a peněžní pokutou.

Většina horenských řádů obsahuje dále zákazy honby ve vinohradech, pasení dobytka,⁶⁷ pouštění psů do vinic v době, kdy hrozny „zaměkají“, dále ustanovení zakazující tvoření nových cest a přemísťování kamenů ve vinohradních tratích.

Přestupky proti pořádkovým předpisům horenských práv byly většinou trestány peněžními pokutami, jejichž výše byla různá. V závislosti na době, v níž jednotlivé horenské řády vznikaly, byly obnovovány a přepi-

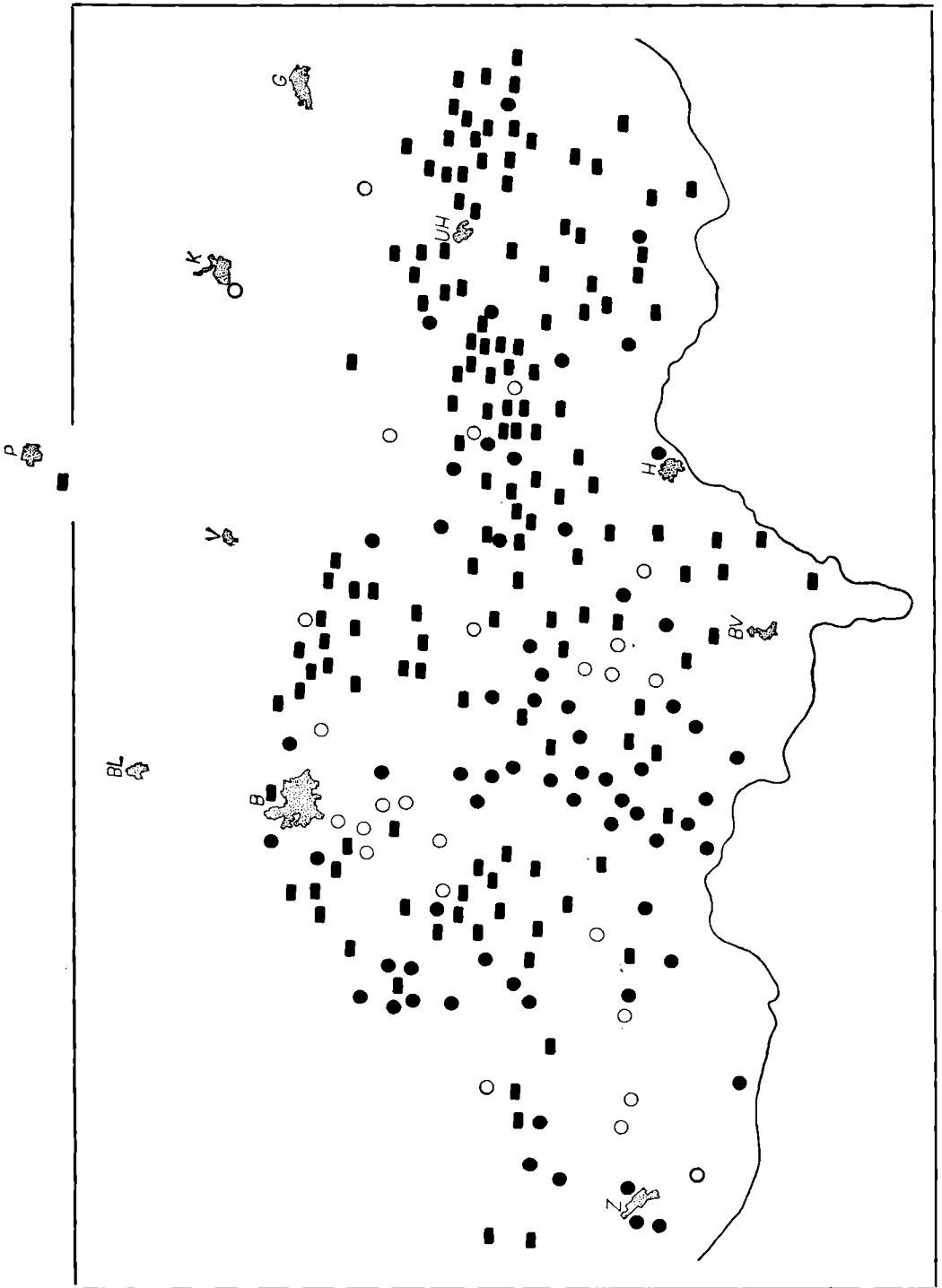
sovány, vyskytují se pak v nich i rozdíly ve stanoveném platidle /groš, denár apod./. V některých horenských řádech se uvádějí i tělesné tresty /nejčastěji useknutí ruky/ a nechybí ani trest oběšením a upálením /„*sluší na rošť*“, „*přísluší na rošť*“/. Náklady spojené s provedením hrdelního trestu měli nést všichni sousedé.

Vykonavatelem moci nad vinohrady byl horenský soud, jehož hlavním představitelem byl perkmistr /horný/, který byl považován za zástupce gruntovního pána. Perkmistra jmenovala vrchnost nebo byl volen. Při přijímání úřadu skládal před shromážděnými vinaři přísahu, jejíž text býval připojen k viničným řádům.⁶⁸ Do této významné funkce byl vybírán člověk poctivý /„*z lidí dobře zachovalých*“/, spravedlivý /„*aby chudému ani bohatému křivda se nedála*“/, rozumný, soudný a dobře rozumějící vinohradům. Horenské právo předpisovalo, aby perkmistr postupoval vždy tak, aby zájmy obecné stály nad zájmy soukromými. Nedodržel-li perkmistr tuto zásadu, měl být obžalován a postižen peněžní pokutou. Perkmistr dohlížel na zápisy do horenských knih, jež byly uloženy v obecní truhlici a od níž měl klíč, dbal na to, aby byl správně dodržován kup a prodej vinohradů i vína⁶⁹ a aby bylo také dbáno povinností vinohradníků vůči gruntovnímu pánu /někdy perkmistr vybíral vrchnostenský desátek vína/, konal prohlídky vinohradů, staral se o odstraňování závad, řídil nejdůležitější práce ve viničích, vykonával soudní moc. Místy, například na strážnickém panství, měl perkmistr ještě další povinnosti /sbírat šneky ve vinohradech a dodávat je vrchnosti, jezdit pro sůl do Rakouska apod./.⁷⁰ Podle obyčejové tradice bylo perkmistrovou povinností modlit se v době postní ve vinohradech růženec před východem slunce a po jeho západu, ve svátek vinařských patronů se postit a na Bílou sobotu obejít vinohrady a pokropit je vodou posvěcenou v tento den. Mzda perkmistra nebyla stanovena. Hlavním zdrojem jeho příjmů byly výtěžky z pokut za překročení předpisů horenského práva. Kromě toho byl obdáván některými výsadami.⁷¹

K perkmistrovskému úřadu, jehož obdoby známe i v Čechách⁷² a na Slovensku,⁷³ patřili na Moravě kromě písaře, který prováděl příslušné zápisy, dva horní konšelé /horníci/,⁷⁴ jež měli podle horenských práv pravomoc perkmistra, s nímž také prováděli prohlídky vinohradů a starali se o odstraňování závad; jejich povinností bylo též opatrovat vinohrady po nezletilých sirotcích, zapisovat poručenství do horenských knih apod. Horní konšelé byli „přísežní“ /vzati pod přísahu/.

Horenský soud se „osazoval“ někde dvakrát ročně /nejčastěji v den svátku sv. Jiří a Vavřince/, jinde jen jednou do roka⁷⁵ na shromážděních /„hromadách“/, jichž se povinně zúčastňovali všichni majitelé vinic spadající pod působnost jednoho horenského práva. Zde se také předčítala ustanovení viničných řádů.

Horenský soud byl první instancí ve věcech sporů a přestupků proti předpisům viničných řádů. V případě, že s jeho rozhodnutím nebyly zúčastněné strany spokojeny, byl horenský soud rozšířen o další členy, kteří byli vybíráni z řad vinohradníků, z členů obecní rady, místy i z „představených hory“ z cizích obcí.⁷⁶ Jestliže rozhodnutí rozšířeného horenského soudu nebylo jednou ze stran přijato, docházelo k odvolání k nejvyššímu horenskému soudu, jenž nebyl pro všechny vinohradnické obce na Moravě stejný.

Většina moravských viničných řádů uvádí jako nejvyšší stolicí markrabský soud v Brně, v němž zasedali i zástupci brněnských měšťanů,⁷⁷ v jiných se stanoví odvolání k horenským soudům dolnorakouským,⁷⁸ nejčastěji do města Falkenštejna, ležícího v bezprostřední blízkosti moravsko-rakouské hranice.⁷⁹ Zdá se, že odvolací cesty ve viničných sporech do dolnorakouského Falkenštejna byly běžné ještě počátkem 17. století. Svědčí o tom petice některých vrchností adresované moravskému sněmu, požadující zrušení apelace z Moravy do Rakouska.⁸⁰ Cesty do Falkenštejna byly pro majitele vinic nákladné a nepohodlné.⁸¹ Některým gruntovním pánům se podařilo zbavit své poddané tohoto břemena a docílit toho, že měli právo odvolávat se k domácím horenským soudům.⁸² V posledních obdobích platnosti horenských práv se odvolací řízení konalo u vrchnosti nebo u městské rady.

V obsahu i celkovém charakteru horenských práv na Moravě zjišťujeme řadu společných znaků, ale i některé odlišnosti, které dovolují vydělit jejich dva základní okruhy – židlochovický⁸³ a mikulovský.⁸⁴ Rozdíly mezi uvedenými skupinami spočívají především v druzích trestů: mikulovská práva neměla téměř vůbec hrdelní tresty, židlochovická práva se naopak vyznačovala krutými tělesnými a hrdelními tresty.⁸⁵ Některá horenská práva, jako ivančické, kroměřížské a znojenské, mají odlišný charakter. Příslušnost k horenskému právu se určovala polohou vinice. Obce, které neměly vlastní viničný řád, se zpravidla řídily horenským právem panství, na jehož území ležely; se svolením vrchnosti se mohly přidat /zejména v případě, že sídlo panství nemělo svůj horenský řád/ i k cizímu panství.⁸⁶

Složitou otázkou, která v této souvislosti vyvstává, je původ a stáří moravských horenských práv a jejich vztah k viničným řádům v sousedních zemích. Řada prvků vyskytujících se v moravských horenských právech /ustanovení o škodách způsobených ve vinohradech zvířaty, o krádeži hroznů, o vinohradském kolí, o sousedských vztazích, o samosprávě viničných obcí, o pracovních úkonech, o dělnících, o udržování cest a pod./ má analogie ve viničných řádech českých, dolnorakouských, slovenských, maďarských, německých, dalmatských a jiných.⁸⁷ Jejich obdobný charakter byl vyvolán v podstatě shodnými pracovními úkony a postupy ve vinohradech jednotlivých vinařských oblastí a také všeobecným úsilím o zabezpečení maximální úrody a její ochrany.

V názvech mnoha horenských práv na Moravě se objevuje přívlastek „falkenštejnský“ nebo jeho zkomolenina /„engelštejnský“, „folgenštejnský“, „fuglštejnský“, „anglištejnský“, „angelštejnský“ apod./.⁸⁸ Uvedená označení nepochybně naznačují někdejší vztahy moravského vinohradnictví k dolnorakouské vinařské oblasti, jejímž důležitým střediskem byl právě Falkenštejn. Tato souvislost není ovšem ani zdaleka tak jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Srovnání textů horenských práv z Moravy označovaných jako „falkenštejnská“ s dochovaným zněním dolnorakouského práva z Falkenštejna z roku 1309 totiž ukazuje, že mezi

Tab. 43. Mapa výskytu horenských práv na Moravě

- obce, z nichž se dochovaly originály nebo opisy textů horenských práv, resp. jiné údaje o horenských právech
- obce, z nichž máme jiné zprávy o existenci horenských práv ■ obce, u nichž na základě dochovaných horenských knih předpokládáme i dřívejší výskyt horenských práv

nimi existují dosti podstatné rozdíly, zejména v charakteru trestů, které u skupiny moravských „falkenštejnských“ práv a celého okruhu židlochovického práva byly velmi kruté, kdežto v dolnorakouských viničných řádech /včetně Falkenštejna/ byly mírnější. Mnohem blíže měl po této stránce k dolnorakouskému horenskému právu z Falkenštejna okruh mikulovských viničných řádů, psaných většinou německy, obsahujících některá společná ustanovení /například o používání křížů při zjištění závad ve vzdělávání vinohradů/, jež nebyla v ostatních horenských řádech na Moravě běžná; některé předpisy viničných řádů mikulovských a dolnorakouských jsou obsahově zcela shodné, jiné dokonce doslovně převzaté. Často se shodují i výše pokut.⁸⁹ Sledování moravsko-dolnorakouských vztahů ve vinařských právních zvyklostech navíc komplikuje skutečnost, že moravské obce z okruhu mikulovského horenského práva si zachovaly procesní nezávislost /nejvyšším horenským soudem byla pro ně domácí pozemková vrchnost/, kdežto jiná – mnohem vzdálenější vinařská střediska na Moravě /Bzenec, Uherský Brod, Kyjov, Kostelec na Hané aj./ – se odvolávala do Falkenštejna.⁹⁰

I když je zřejmé, že vývoj horenských práv, stejně jako jiných projevů vinohradnické kultury, probíhal na Moravě v úzké souvislosti s Dolním Rakouskem, nedovedeme zatím tento proces spolehlivě rekonstruovat. Můžeme brát v úvahu slovanské osídlení v rakouském Podunají před 12. stoletím,⁹¹ německou kolonizaci na jižní Moravě, staleté kontakty mezi Moravou a Dolním Rakouskem i jiné okolnosti. Nabízí se však i možnost působení starších tradic, jež mohly vyvolat společný původ obyčejových práv moravských a rakouských.⁹² Už římské právo znalo trest smrti za vytržení révy a useknutí ruky za viničné přestupky.⁹³ Barbarské zákoníky /Lex Salica, Lex Visigotorum, Lex Baiuvariorum, Lex Burgundiorum aj/ přísně trestaly peněžní pokutou, ranami holí i smrtí škůdce na vinici, krádež hroznů, přeložení viničných kolů a jiné přestupky.⁹⁴ Vinohradnictví a vinařství je věnována také velká pozornost v Zemědělském zákoně, který podává informace o podmínkách hospodářského života byzantské vesnice.⁹⁵ Jsou zde obsažena ustanovení o řezu, okopávání a ohrazování vinice, o krádeži hroznů, o nádobách, o pasení dobytka ve vinohradech apod.; mezi tresty se uvádí peněžní pokuta, odnětí oděvu, šlehání pruty, useknutí ruky a oslepení.⁹⁶ Nakolik působilo byzantské právo na formování moravských horenských řádů a jakou úlohu zde eventuálně sehrála cyrilometodějská mise v období velkomoravském,⁹⁷ zůstává stále ještě otázkou.

První zprávu o existenci horenského práva na Moravě poskytuje listina biskupa Brunona ze dne 1. ledna 1266, již se povoluje zakládat vinohrady u Kroměříže s osvobozením od dávek na deset let; po uplynutí této lhůty měli vinohradníci na Kroměřížsku užívat „téhož práva jako jiní kopači na Moravě“. Biskup zároveň pověřuje kroměřížského měšťana Kunratu z Landisberka funkcí dědičného perkmistra.⁹⁸ Dochovaný text kroměřížského horenského práva, datovaný rokem 1281, je také nejstarším známým viničným řádem na Moravě.⁹⁹ Je možno předpokládat, že ještě před vznikem kroměřížského horenského řádu existovala na Moravě horenská práva starší, patrně nepsaná, jež se udržovala ve formě obyčejového práva,¹⁰⁰ a že začátky moravského horenského práva spadají do období počátečního šíření révy vinné na tomto území.¹⁰¹ Pramenem fixova-

ného horenského práva bylo zřejmě právo obyčejové, zachycené v místních soupisech a přepisované vesnickými písaři,¹⁰² kteří jeho znění upravovali, přizpůsobovali a rozšiřovali.¹⁰³ Moravská horenská práva představují v středoevropském měřítku osobitou skupinu, jež se patrně stala vzorem i pro viničné právo vydané pro Čechy Karlem IV. v roce 1358.¹⁰⁴ Vývoj viničných řádů slovenských a maďarských probíhal v úzké souvislosti s horenským právem dolnorakouským.¹⁰⁵

Pročítáme-li dnes přísná ustanovení horenských práv předpisujících nejpřísnější tresty za viničné přestupky, může se nám zdát, že doba, v níž byly tyto předpisy v platnosti, byla až příliš krutá. Otázkou ovšem je, nakolik byla tato ustanovení dodržována. Zatím známe jen jednu věrohodnou zprávu z roku 1610, v níž se zaznamenává, že měšťanský mydlář, bydlící v Kovářské ulici v Hustopečích, byl dne 9. září uvedeného roku za mnoho ukradených hroznů, které nosil z vinohradů v noční době do svého domu a byl při tom přistižen, „*při zdejším pranýři na hromadě písku k této eksekuci schválně nasypané, mečem popraven a na zdejším hřbitově pochován*“.¹⁰⁶ Údaj, který uvádí z Napajedel Vincenc Prasek, má charakter pověsti a je těžko zaručit jeho věrohodnost.¹⁰⁷ Některá fakta ukazují spíše na to, že už v 17. století, ne-li i dříve, byl trest smrti nahrazován peněžními pokutami, ranami holí, vězením a jinými postihy.¹⁰⁸ O snižujícím se významu horenských práv sloužících v tomto období především k zastrašení, svědčí to, že při jejich přepisování se projevovala často ledabylost, vedoucí až k nesrozumitelnosti textů. Zápis horenského práva do register i jeho předčítání na shromáždění vinařů začaly být na některých panstvích považovány za pouhou formalitu a plnění ustanovení viničných řádů se stávalo přežitkem.¹⁰⁹ Místy vrchnost sama instituci horenského práva potlačovala. Projevilo se to zejména v roce 1782, kdy byl na Moravě nařízen soupis horenských práv; většina odpovědí o jejich plnění byla negativní.¹¹⁰

K definitivnímu zániku horenských práv došlo v roce 1784, kdy císař Josef II. vydal Všeobecné vinohorenské zřízení pro markrabství Moravské, jímž byly všechny horenské řády prohlášeny za neplatné a nahrazeny novými předpisy, které zaručovaly obyvatelům svobodné užívání jejich poplatných nemovitostí. Na osoby, které se dopustily přestupku ve vinohradech, se mělo působit domluvou nebo pokutami. Proti potrestání se strana mohla bránit u krajského soudu. Patent obsahuje také předpisy o počátku vinobraní, o ochraně vinic proti škodám a ustanovení o hlídačích.

STŘEŽENÍ VINOHRADŮ

Ochrana vinic byla svěřována hlídačům, kteří byli na Moravě všeobecně zvaní „*hotaři*“.¹¹¹ Byli voleni na shromážděních, jichž se účastnila celá obec.¹¹² Obsazování hlídačské služby bylo dáváno na vědomí vyubnováním bubnem. Na tuto výzvu se přihlašovali obvykle starší muži z chudších vrstev. Volba se konala většinou v srpnu kolem svátku sv. Vavřince; ojedinělé zprávy uvádějí jako termín volení vinohradských hlídačů dobu kolem vánočních svátků.¹¹³ Lidé, kteří byli vybráni za hotaře, museli mít nejlepší pověst. Takoví hlídači zastávali funkci i po několik let, někdy až

do smrti. V některých rodinách se hlídání vinohradů dědilo. Počet vinohradských hotařů vycházel obvykle z rozlohy vinohradních tratí; nejčastěji volila obec dva hlídače. Zvolení hotaři byli povinni složit přísahu, jejíž znění bylo připojováno k textům viničných řádů nebo uváděno v horenských registrech. Hotaři se zavazovali, že budou svou povinnost vykonávat „pobožně, věrně, upřímně a spravedlivě“, že se vystříhají „všelijakých kouzel a čarův“, které by mohly způsobit vinohradům újmu, že budou poctivě hlídat vinohrady chudých, bohatých, domácích i přespolních, že ohlásí každou škodu způsobenou ve viničních lidmi i dobytkem.¹⁴⁴ Se zánikem platnosti horenských práv klesal i význam vinohradských hotařů a jejich volbě nebyl přikládán takový význam jako dříve. V našem století byli už jmenováni jenom obecní radou, vinařskými spolky a místy vůbec nebyli určováni; vinohradníci si hlídali své vinice sami nebo se při jejich střežení střídali. V současné době jmenuje hotaře zpravidla národní výbor; hlídače družstevních vinohradů určuje představenstvo zemědělského družstva. Touto funkcí bývají pověřováni obvykle starší muži, nejčastěji členové mysliveckého sdružení.

V dobách platnosti horenských práv byli vinohradští hlídači vybaveni velkou pravomocí, mezi jiným i právem použití zbraně;¹⁴⁵ měli však také mnoho povinností a platila pro ně řada zákazů, za jejichž nedodržování mohli být přísně trestáni. Povinností hotaře bylo „věrně hlídat“. Dříve než byl uveden „do hory“, měly mu být přečteny artikuly horenského práva za přítomnosti celé obce. Pak teprve ho měl horný slavnostně uvést do vinohradů. Hotař mohl chodit jen po cestách na konci vinohradů¹⁴⁶ a klepáním, pokřikováním a střelením odhánět ptáky. Místy bylo zvykem, že hlídači zakládali v podvečer ve vinohradech ohně, aby bylo zřejmé, že hlídají a nespí. Vstoupit do vinohradů nesměli pod ztrátou hrdla dále „než na tři grefty“. Dostali-li se do vinice zloděj, dobytek, pes nebo tu dělalo škody ptactvo, směl hotař tento zákaz porušit a zloděje chytit, dobytek zajat a předvést je před horenský soud; sám „pod ztrátou chleba“¹⁴⁷ nesměl trestní sankce vykonávat. Horenské právo zakazovalo hotaři trhat ovoce na stromě rukou. Mohl sbírat plody spadlé na zem; když by ve vinohradech žádné takové ovoce nebylo, měl právo jedenkrát za den udeřit jednou do stromu a co spadlo, patřilo jemu. Hlídač měl zakázáno dělat ve své boudě mošt, prodávat hrozny a ovoce. Za nedodržení tohoto zákazu předpisovalo viničné právo ztrátu hrdla.¹⁴⁸ Kdyby někdo „buď jízdní aneb pěší aneb obecní člověk“¹⁴⁹ nutil hotaře utrhnout hrozny ve vinohradě a když u něho nepořídil a večer vešel do vinice, měl být hned hlídači chycen, předveden před horenský soud a „jiným ku příkladu oběšen býti“.¹²⁰ Za svou službu měl hotař právo v sobotu po zvonění klekání vzít si domů tři hrozny; musel je však nést v ruce, aby byly viditelné a po příchodu do obce je ukázat perkmistrovi nebo hornímu konšelovi. Neučinil-li tak, měl být jeho dům prohledán a když byly u něho hrozny nalezeny, měl „propadnout hrdlo“. K některým viničným řádům byla připojena Práva hotařů, předpisující „kterak se chovati mají když se od horeného do hor vinohradských přijímají“. Uvádí se v nich, že hlídači mají být pilní, nemají bit sousedům jejich dobytek a husy, zapovídají se jim „všelijaké hry v boudách“, zakazuje se jakékoli „pití přes pole z domu“, rážení ořechů, lov zvěře „buďto střelbou nebo osidly ani strunami na zajíce nebo koroptve“/ apod.¹²¹

Odměna za střežení vinohradů byla hotařům vyplácena z vinohradních poplatků a z pokut.¹²² Při vinobraní dostával hlídač od vinohradníků hrozny, jejichž množství se řídilo rozlohou hlídaných vinic. Část mzdy bývala dávana hotařům v naturáliích.¹²³ Dnes se jejich odměna omezuje většinou jen na smlouvenou mzdu, která je hrazena z poplatků, které hotaři vybírají koncem vinobraní od majitelů vinic a odvádějí je národnímu výboru. Vinohradští hotaři byli v rámci obce více ceněni a váženi než polní hlídači.

Hotaře bylo možno poznat už zdaleka. Měli přes rameno koženou brašnu, dlouhý kožený bič na krátké hůlce /*kocar*/, po boku pistoli, v ruce sukovitou hůl.¹²⁴ K jejich výbavě patřil i malý roh a píšťala, jejichž zvukem odháněli ptactvo z hroznů a dávali znamení, že dobře hlídají. V dobách platnosti horenského práva nosili vinohradští hotaři i ručnice; jejich používání bylo zakázáno dekretem Josefa II. v roce 1784. Součástí hotařské výstroje se staly i myslivecké brokovnice, jejichž rány jsou na hejna špačků mnohem účinnější než halekání na roh, při němž hotař často dával vyvoláváním „*hájím, hájím*“ najevo, že spolehlivě střeží úrodu ve vinicích.¹²⁵

V době odpočinku a za nepohody se hotaři uchylují do přístřešků, skládajících se obvykle z krokví posazených na zemi, krytých slámou, větve-mi, trávou a jiným materiálem.¹²⁶ V některých obcích si hlídači hloubí jámy, které nadkrývají střechemi z krokví propletených proutím a pokrytých hlínou. V panských vinohradech byly pro hotaře postaveny i jednoduché zděné domky, které byly vybaveny postelí, kamny a nejnútnejším náradím a náčiním. Podobné stavby se využívají i v současnosti při střežení záhumenkových a družstevních vinic. Jednoduché hotařské přístřešky se po skončení vinobraní zpravidla rušily.

Hotař je dodnes důležitou osobou v době dozrávání hroznů. I když jeho pravomoc je poměrně malá, díky stále působící vinohradnické tradici má mezi vinohradníky i ostatními obyvateli vinařských obcí autoritu a málokdo se odváží jeho příkazy nerespektovat. Staří hotaři si udržují i část staré výstroje, mladší — většinou členové mysliveckých sdružení — si oblékají myslivecké uniformy nebo alespoň jejich některé součásti /blůzu, klobouk/; přes rameno nosí dvouhlavňové pušky, z nichž čas od času vystřelí po špačcích.¹²⁷

S poklesem významu vinohradnických právních zvyklostí přestala být hotařova osoba postrachem. Vinohradský hlídač nadále bedlivě chrání vinohrady před škůdci, dovede se však i pozastavit s kolemjdoucím vinohradníkem, pohovořit o úrodě, popřát péknou sklizeň. Hotaři patří k nositelům tradice, která se přizpůsobuje novým společenským i ekonomickým poměrům a nalézá v nich své uplatnění.

VINAŘSKÝ OBYČEJ „ZARÁŽENÍ HORY“

Při studiu lidových obyčejů bylo nejednou zjištěno úsilí rolnického lidu o zajištění zdatu v zemědělské práci prostředky racionálního i iracionálního charakteru. Tato snaha se prolíná ve více nebo méně zřetelné podobě celým zemědělským kalendářem; nevyhnula se ani vinařským obyčejům spojeným s dozráváním úrody na vinicích a se zahájením sklizně.

V devadesátých letech minulého století zaznamenává František Bartoš, že na Podluží „v sobotu před „novou nedělí“ /první neděle v měsíci září/ ‚zaráží se hora‘, od kteréžto doby lidem cizím, svého vinohradu nemajícím, do vinic vcházeti se nedovoluje. Toto ‚zarážení hory‘ děje se způsobem slavnostním“.¹²⁸ Z konce minulého století pochází také velmi výstižné vyličení „zarážení hory“, jehož autorem je výborný pozorovatel života jihomoravského lidu Jan Herben: „Když víno dozrává a hotař přinese před obecní věžbor první strakatý hrozen, tehdy ‚zaráží se hora‘. V našich jižních dědinách stává se to pravidelně před svátkem Panny Marie na nebe vzetí... Jednoho dne zpozoruješ v chrámu Páně bílou vránu. Totiž člověka, o němž sotva víš, že patří do obce. Muž ten s prokvetlými šedinami přistupuje ke zpovědi a po mši svaté položí na oltář velikou kytici květín lesních a polních i zahradních. Pravidelně se v kytici sváže ‚najvéc zlatolíčá, co neskoro zviadne‘... Pan farář kytku osvětí a pokropí svčcenou vodou. Tajemný muž ten je vinohradský hotař a svčcená kytice ohlašuje, že dnes večer bude se zarážeti hora. Hotař svatou zpovědí očistil svou duši, kterou má zachovati čistou od krádeže i nadržování, dokud posledního hroznu neseberou z vinohradů. Na počestnost hotařovu přísně se dohlíží... Když sluněčko sedá za les, slavný věžbor obecní a hosté vycházejí z dědiny ozbrojeni jako na nepřítele střelnou zbraní. Obecní posel zaopatřil si tři libry prachu. V každé obci vyhlídne se k zarážení hory pravidelně nejvyšší vrch, odkudž ostatní hory lze přehlédnouti... Tu na vrchu hory hotař rozdělal oheň a připravil vše, čeho ku slavnému zarážení hory potřeba. Pojednou celý kraj oživne, jakoby se pářily svatojanské ohně. Sousedé kobylišťi zarážejí také horu, Hovoransti také, daleko k Buchlovu na kopci plane oheň u Stražovic, i za zády v Morkůvkách a v Krumvíři červená záře. Blízko ohně leží na parůžkách dlouhá tyč a na jejím konci uvázána kytrice svčcených květín, kterouž jsme dnes ráno spatřili na oltáři. Do ní zasazen je dřevěný křížek, na jehož ramenou napichnuta krásná tři jablka... Již je slavný věžbor pohromadě. Na oheň nakladou se vonné rostliny a naháze se do plamene kadidla. Všichni smeknou klobouky a zasadí horu pevně do země, takže přímo ční svými jablky k nebesům. Ale než ji zdvihnou a zasadí, obejdou ji třikrát v průvodě, okuřují ji kouřidlem ze staré hory, totiž uschlou kytkou na loňské hoře svčcenou, kropí ji svčcenou vodou, kterou hotař přinesl v hrněčku, a jeden z přítomných obnáší ji také svíčkou hromičnou. Na úřadech pozoruješ slavnostní náladu; tím slavnostnější, čím pěknější je ve vinohradech ukázka. — Kdo byl na zarážení hory v dědinách, kde starý zvyk ještě uctivě zachovávají, neubránil se skutečnému pohnutí... Hospodáři obcházejíce totiž při planoucím ohni kol hory, modlí se k sv. Urbanu, patronu hor vinných, aby chránil vinice ode všech pohrom, neštěstí, ptactva a žúzele. Potom obec se modlí za všechny bývalé představené obce, kteří v takové potřebě slouživali, a za všechny, kdož přítomni bývali; za všechny, kteří v těch vinicích pracovali a již v Pánu odpočívají, a za všechny konečně, kdož na nich pracují, aby je Pán Bůh posilniti ráčil!... V hlubokém tichu zazní rána. Třicet pušek ohlašuje, že hora je zasazena. Rána opětuje se z vrchů kobylyských. Za ní druhá, třetí. V údolí na blízku nebo v úvozové cestě kmitne blesk a zahučí rána: někdo v obci se opozdil a spěchá za námi. Po vykonaných obřadech obejdou se všechny hory, jež do obce patří a pochod provázen je stálou střelbou. Střílí se, z čeho kdo může. Je-li

noc měsíčná, žertuje se a střílí do terče. Není-li terčů, vyhazují si hospodáři do povětrí klobouky... Od tohoto dne nemá nikdo do vinohradu vkročiti. Úřadové obecní konávají střídavě noční hlídky na pomoc hotařům. Všechny vedlejší stezky k vinohradům vedoucí se hájí hned u vsi. Postaví se tyč s nápisem, jímž se zapovídá touto cestou choditi... Za časů starých podvečer sešla se všechna obec, muži, ženy i děti v radnici, a tu byly všem shromážděným za hlubokého ticha čteny některé články práva horenského na výstrahu. Obrad ten na příklad ve Starvičkách zachovával se do nedávna s přísností neslýchanou...¹²⁹ Podobně zaznamenala tento obyčej Augusta Šebestová.¹³⁰ Některé další detaily se objevují v popisu „zarážení hory“ na Podluží, který publikoval Jan Noháč: „Před svátkem Nanebevzetí P. Marie /15. 8./ natrhal vinohradní hotař kytici z polního kvítí a klasů a tuto dal v kostele posvětit. Večer se sešel obecní výbor a majitelé vinohradů ve starostově „búdě“, kde se všichni na účet obecní pokladny posilnili jídlem a pitím. Všichni byli ozbrojeni puškami, a když se setmělo, šli na místo, které bylo dobře viděti — „zarážeti horu“. Na zemi leží oloupaný kmen borovice /hora/, na jehož vrcholu jest uvázána kytice, ráno v kostele posvěcená. Z ní vyčnívá dřevěný křížek, na němž jsou napichnutá tři jablka. U vykopané jámy, do níž se má „hora“ zasaditi, udělá se oheň a do něho se hodí kytice z loňské hory, kadidlo a vonné byliny. Všichni smeknou a společně se modlí růženec a modlitby k P. Marii, sv. Janu a Urbanu, ochráncům vinohradů. Po modlitbách se jáma i „hora“ kadidlem vykourí a pokropí svččenou vodou a do jámy se vloží tři nejkrásnější hrozny, při čemž hotaři troubí z hotařských trubek do jámy. Ostatní obcházejí dokola jámu s rozžatými hromničkami, hora se zdvihne a postaví do jámy, která se zahazuje, při čemž ji starosta zalévá vínem, jež se cedí z hotařské trubky. Když je hora zasazena, seřadí se všichni kolem ní do kruhu a obcházejí horu, při čemž se modlí tři otčenáše a zdrávasy, modlitby k patronu hor sv. Urbanovi za všechny zemřelé horné a starosty, jakož i za všechny, kdo ve vinohradech pracovali a pracují. Po vykonaných modlitbách se všichni rozestoupí zády k hoře a střílejí do všech světových stran, na znamení, že jest hora zaražena a přístup do vinohradů i jeho majiteli pod trestem smrti zakázán. Kromě hotařů nesmí nikdo do vinohradu vkročiti. Dříve po „zarážení“ hory shromáždila se celá obec před obecním úřadem a tam se čtly nejdůležitější body „horenského práva“.¹³¹ S uvedenými záznamy se v základních rysech shodují i popisy nejstarších informátorů.

Důležitým momentem v lidových obyčejích je doba jejich konání. Ve vinařských obcích na Moravě se „hora zarážela“ někde před svátkem Nanebevzetí Panny Marie, jinde před svátkem Narození Panny Marie. Tyto dny spadají do období mezi polovinou srpna a polovinou září, kdy dozrávají hrozny ve vinicích.¹³² Pro vinaře to byl nejdůležitější čas; výsledek celoroční namáhavé práce bylo třeba zabezpečit všemi prostředky. Tuto funkci měl i obyčej „zarážení hory“, v němž — jak ještě dále uvidíme — spojila se řada racionálních i iracionálních prvků. Sepjetí tohoto obyčeje s ustanoveními horenských práv zdůrazňovalo i po právní stránce význam tohoto okamžiku, který byl vesnickým kolektivem plně respektován a předem připravován.

Názvem „hora“, jak jsme uvedli na jiném místě, se označují vinohrady, ležící v jedné trati. Přeneseně se pak takto nazývá znamení, uka-

zující, že „hora“ je uzavřená, „zaražená“ /„zatlučená“, „zaklučená“ apod./, že se do ní nesmí vstupovat. „Hora“ se proto vztyčovala na dobře viditelném, zpravidla nejvýš položeném místě ve vinohradech; v některých obcích, například v Mikulčicích na Hodonínsku, stavěli „horu“ u všech cest vedoucích do vinohradů. Byla to vysoká, obvykle borová tyč, která byla na horním konci různě upravena. Nejčastěji zde byla připevněna kytice kvítí, resp. obilních klasů, nebo slaměný vích. V některých vesnicích na Podluží byla tyč zakončena dřevěným křížem, na němž byla napíchuta tři jablka. Na „horu“ přivazovali také barevné pentle, láhev s vínem, někde i první nalezené zralé hrozny. Ze Znojemska máme i zprávy o připevňování větrného kola, jehož hluk odháněl špačky, a křesťanských symbolů /kříž s žebříkem, na jehož spodní části byly přibity kleště s kladivem a po straně holubice/.¹³³

Již letmý výčet prvků, které byly součástí „hory“, ukazuje, že nejde o věci nahodilé. Blíže to dokreslí ještě některé detaily: kytice, která byla připevněna na tyči, musela být udělána z devatera kvítí a předem posvěcena v kostele. Na Hodonínsku podpírali tyč u spodu čtyřmi malými kolky, které měly představovat evangelisty, a dvanácti velkými koly, které znázorňovaly apoštoly.¹³⁴ Povšimněme si nyní jakou úlohu hrají některé z uvedených součástí „hory“ v duchovní kultuře lidu.

Nepochybně starým prvkem je užití kytice z polního a lesního kvítí, posvěcené v kostele na svátek Nanebevzetí Panny Marie. Již Tomáš Štítný uvádí, že staří Čechové světivali „na svatú Královnu semena, kvietie“. Pejt Hostounský zaznamenává v roce 1616, že v den Nanebevzetí Panny Marie světí se „všelijaké koření“. V usnesení pražské synody z roku 1605 se schvaluje zvyk světít byliny na některé svátky, mezi nimi i v den Nanebevzetí Panny Marie. Tento obyčej je možno shodně s Čeňkem Zibrtem interpretovat jako přinášení v oběť úrody zemské.¹³⁵ Podobný význam mělo zřejmě i zavěšování prvních zralých hroznů na „horu“, házení prvních hroznů a vylévání vína do jámy, v níž byla „hora“ postavena.¹³⁶

Z analogie u zemědělských obyčejů usuzujeme, že řada prvků spjatých s „horou“ měla původně ochranný význam. Platí to především o kříži na vrcholu „hory“, který velmi připomíná zapíchnutí křížků do obilí.¹³⁷ Ochrannou moc měla v lidových představách i třezalka /hypericum perforatum/, která byla zařazována do „devatera“ kvítí v kytici u vrchu „hory“. Prosperitní význam mělo patrně zavěšování nebo napíchání jablek, která byla v lidové víře považována za symbol plodnosti a byla jim připisována oplozující schopnost.¹³⁸ Celkovým vzhledem i některými detaily /zavěšování sklenice s vínem, zdobení barevnými pentlemi atd./ připomíná „hora“ máje, které se v jihomoravských vesnicích stavějí na prvního května a o hodech.¹³⁹

Uvedené součásti „hory“ byly odrazem některých starobylých věrských představ lidu. Jiného původu se zdá upevňování slaměného víchu na tyč; jde o obdobu označování volného výčepu vína. Užití tohoto označení při „zarážení hory“ souvisí s celkovým právním charakterem tohoto obyčeje, který má obdoby i na Balkáně.¹⁴⁰

„Zarážení hory“ bylo spojeno s řadou průvodních úkonů, jejichž původní význam je často zatemněn. Jejich rozbořením však můžeme zjistit některé starobylé prvky, které byly kdysi součástí lidových duchovních představ.

Nejdůležitější po této stránce je rozněcování ohně na místě, kde se „zaráží hora“, spalování kytice z loňské „hory“, okuřování kadidlem a vonnými bylinami, obcházení s rozžatými svíčkami,¹⁴¹ kropení svččenou vodou pomocí svázaných obilních klasů a poznamenávání „hory“ křídou devíti křížky. Tyto úkony můžeme vydělit do dvou skupin. První je úzce spojena s ohněm, druhá s vodou. Nabízí se otázka, zda jde o jevy svázané s křesťanstvím nebo zda v nich můžeme hledat stopy předkřesťanských věrských představ. Je to problém, s nímž se etnograf setkává při studiu většiny lidových obyčejů. Je nutno si přiznat, že nedostatek starších fixovaných zpráv znesnadňuje řešení; obezřetné a kritické srovnávací studium však může vést k odhalení nebo alespoň naznačení vývojové cesty, po níž se ubíral duchovní i sociální život lidu.

Ohni připisoval venkovský člověk moc očišťující, oplodňující a léčivou. Tyto vlastnosti planoucího ohně přenášela lidová víra i na věci, které s ním přicházely do styku. Síla ohně se zmožovala vházením bylin do plamene. Oheň bývá uváděn v souvislost s kultem zemřelých. /O pálení ohňů na mohylách existuje řada písemných i archeologických dokladů z celé Evropy/. Ohlasem nebo obdobou pálení ohně je podle Václavíka i zapalování svíček, které bylo časté u rodinných i výročních obyčejů.¹⁴² Ve vinařských obyčejích mělo roždělání ohně a úkony s ním spojené především význam prosperitní: přispět ke zdaru úrody ve vinicích. Dokládá to též obyčej zaznamenaný v Mikulčicích na Hodonínsku: Aby byla vinice chráněna před nepohodou a dala hojnou úrodu, zatloukali staří hospodáři k hlavám révy kolky, které opálili na Zelený čtvrtek u kostela za přítomnosti kněze.¹⁴³ Prvky kultu mrtvých, které nelze při „zarážení hory“ vyloučit, mohly být /podobně jako při jiných hospodářských obyčejích/¹⁴⁴ rovněž zaměřeny na ochranu vegetace.

Voda hrála ve vinařských zvycích obdobnou úlohu jako v obyčejích vázicích se k počátku hospodářské činnosti /kropení pastýře při prvním výhonu dobytka, kropení orače, dobytka i pluhu při prvním vyjetí na pole atd./.¹⁴⁵ Kropením „hory“ vodou a okuřováním se měla iracionálně zajistit ochrana zrající úrody ve vinohradech. Za ochranný prostředek považoval lid i svččenou křidu, již se dělaly křížky na tyči.

„Zarážení hory“ bylo provázeno také modlitbami, v nichž se vinaři obraceli ke svým patronům, aby ochránili vinice od všech pohrom,¹⁴⁶ a stělbou, již chtěli zahnat bouřky, které mohly v době zrání hroznů zničit výsledek celoroční těžké práce. Původ tohoto zvyku, doloženého již v 9. století,¹⁴⁷ souvisí zřejmě s všeobecně rozšířenou lidovou představou o podvečerním a nočním hlomození, jímž se měly odpudit zlé síly.¹⁴⁸ Zábavný prvek při „zarážení hory“, jímž bylo v některých obcích praktikované střílení do terčů nebo do klobouků vyhozených do povětří, je ve vinařských obyčejích až druhořadý. Nemí vyloučeno, že na Moravu se dostal prostřednictvím německých kolonistů, kteří se s ním mohli seznámit v původní vlasti, kde byl tento svatodušní zvyk rozšířen již v dávné minulosti.¹⁴⁹ Střílení a různé formy hlučení ve vinohradech v době zrání hroznů měly ovšem především praktický význam: jejich pomocí se odhánělo ptactvo, které neustále útočilo na úrodu.

Nejasná zůstává souvislost těchto praktik s kultem mrtvých. Některé průvodní jevy, jako modlení za mrtvé představené obce, majitele vinic i dělníky, kteří se nedožili „zarážení hory“, tuto možnou souvislost při-

pouští. Do vztahu s kultem mrtvých však neuvádíme výskyt ptáka zhotoveného z plechu ve tvaru holubice, který byl v některých obcích na Znojemsku připevňován k vrcholu „hory“. Z celkového charakteru „hory“ v této oblasti je zřejmý mladší původ tohoto prvku a jeho souvislost s křesťanskými symboly.

„Zarážení hory“ bylo zakončováno veselým posezením při ohni ve vinici nebo v hospodě či na radnici, spojeným s hostinou na obecní útraty /„na obec“. Byl to jakýsi druh lidové slavnosti „doušků“, která provázela právní akty obcházení mezi, ohledávání společných cest a jiných úkonů vážících se ponejvíce k svatodušnímu období. Proti těmto slavnostem začaly ve druhé polovině 18. století vystupovat státní úřady; výnosem ze 3. července 1788 zapovědělo gubernium doušky a uložilo krajským úřadům, aby se tento nešvar trestal. Původ těchto slavností není zatím vysvětlen.¹⁵⁰

Dobu k uzavření „hory“ určoval v dobách platnosti horenských práv horenský úřad. Po uzavření hory byla svěřena ochrana zrajiící úrody hotařům. Vztyčená „hora“ byla znamením, že do vinic nesměl nikdo vstupovat. Tento zákaz vycházel z ustanovení viničných řádů, jejichž artikuly byly také u „hory“ předčítány. Zdá se, že obyčej „zarážení hory“ byl už součástí zvykového práva.

Z etnografického hlediska je velmi důležitá otázka původu obyčeje „zarážení hory“ na Moravě a jeho souvislosti s vinařskými zvyky na jiných etnických územích. Pro naprostý nedostatek historických dokladů a dostatečného množství srovnávacích údajů není možno zatím tuto problematiku řešit. Teoreticky bychom mohli uvažovat o vztazích mezi právními obyčeji na Moravě a zvyklostmi v antickém světě a Byzanci; bádání tímto směrem by snad mohlo objasnit některé společné rysy, které se vyskytují ve vinařských obyčejích na Moravě, Slovensku, v Maďarsku, Rakousku aj.¹⁵¹ Údaje, které byly o vinařských obyčejích publikovány, jsou natolik sporadické, že neumožňují detailnější srovnávání, bez něhož není hlubší poznání kulturně historických souvislostí myslitelné. Není proto možné ani vymežit podíl německých kolonistů. Důležitá může být v této souvislosti zpráva, dokládající v Dolním Rakousku „Hüterstangen“ již v roce 1394; v archívní zprávě z Burgenlandu se uvádí v roce 1750 „Ausgaben für 3 Hüterstangen“. V Rakousku je tedy naše „hora“ označována termínem „hlídačská tyč“; v její úpravě nejsou na moravském a rakouském území podstatné odlišnosti. Lid sám — jak zjistila v Burgenlandu Marta Bauerová — nedovede vysvětlit význam „Hüterstange“, kterou na rozdíl od nás staví hotař bez jakýchkoli průvodních úkonů a zvyklostí.¹⁵² Nesporné je, že vedle prvků právní povahy, jejichž původ je zatím nejasný, soustředila se v obyčeji „zarážení hory“ řada přežitků předkřesťanského světového názoru, jejichž hlavním smyslem bylo iracionálním způsobem přispět k zajištění zdaru úrody. Jde o projevy kultury lidu, s nimiž se setkáváme i při jiných počátečních a závěrečných hospodářských pracích.¹⁵³ Z hlediska ročního kalendáře nacházíme při „zarážení hory“ nejvíce období s údobím letnic.¹⁵⁴ Další souvislosti mezi obyčeji vinařskými a zemědělskými bychom našli při sklizňových úkonech. Sem patří například ponechávání hroznů na dobrém plodném vinném keři, který se nalézá na konci vinice; v bulharském a srbském vinařství jej nazývají stejně jako poslední obilní klasy „bogova brada“.¹⁵⁵

Po zrušení platnosti horenských řádů se začal oslabovat i právní význam „zarážení hory“. Byl to ovšem proces zdoluhavý. Po staletí tradicí udržovaný obyčej zanechal hluboké stopy v povědomí vinařů o svém významu pro ochranu úrody ve vinicích. Místy postupně zapadal obyčej „zarážení hory“ v zapomenutí,¹⁵⁶ jinde se přetvářel a nadále ve změněné formě udržoval. Příkladem pronikání nových prvků můžeme uvést „zarážení hory“ v městě Strážnici, jak se provádělo koncem minulého století a v prvních desetiletích našeho století. Na svátek Nanebevzetí Panny Marie, kdy bývá ve Strážnici pouf a tento den patří k nejsvátečnějším příležitostem během roku, pozval horný celou městskou radu k hotařské „búdě“ do vinohradů. Zde měl hospodský už připraveny stoly, židle a dostatek nápojů. Hotaři ověnčili „búdu“ a přichystali dlouhou tyč s kyticí, posvěcenou v kostele. Po skončení odpolední pobožnosti odešli obyvatelé města za vyhrávání hudby v průvodu do vinohradů; měšťtí konšelé o bohatí měšťtané jeli na vozech, panští úředníci v kočárech. Po příjezdu na místo pozval horný městskou radu ke stolu, kde ji na vlastní náklady pohostil gulášem a pivem. Někdy předkládal i první zralé hrozny. Po jídle předvedl horný před purkmistra hotaře, které představitel města náležitě poučil o nastávajících povinnostech. Hotaři pak složili slavnostní přísahu a odešli do svých vinohradních obvodů. Na znamení, že nastoupili službu, zarazili u cesty tyč s kyticí a vystřelili z pušky. V prostranství hotařské „búdy“ probíhala už veselá zábava se zpěvem, tancem a hrami. Účastníci slavnosti se vraceli do města až pozdě v noci. Jen hotaři zůstávali a střežili zrající úrodu ve vinicích.¹⁵⁷

Zvyk „zarážení hory“ nalezl ve Strážnici uplatnění i v současnosti.¹⁵⁸ Obyčejové prvky však ustoupily do pozadí a převažuje zábavní stránka. Přesto však je v celé slavnosti patrná návaznost na starší tradice. Zachovává se termín a místo konání, předváděného zvyku se zúčastňuje celé město a často i cizí hosté. Za připravený stůl u hotařské „búdy“ ve vinohradech zasednou muži v historickém oděvu městských radních a purkmistra. Před ně předstupují hotaři v tradičním oblečení a s typickou hotařskou výstrojí. Po vyslechnutí ponaučení skládají přísahu a rozcházejí se po vinohradech. Mezi tím se v prostoru před hotařskou boudou vztyčí „hora“ ověněná kyticí lučních květů. Pak započne kulturní program, ve kterém vystupuje zpravidla místní folkloristická skupina a hraje dechová a cimbálová muzika. Volná zábava trvá po celý večer. Planoucí oheň osvětluje tanečníky, jejichž zpěv se rozlétá noční krajinou.¹⁵⁹

V některých vinohradnických obcích, kde obyčej „zarážení hory“ málem upadl v zapomenutí, se v období po 1. světové válce až do současnosti setkáváme se snahou o jeho obnovu. A je pozoruhodné, že nově vzniklé zvyky se po několika letech stává každoročně opakovanou slavností, již se zúčastňuje celá vesnice. Pro ilustraci můžeme vzpomenout slavnost „zarážení hory“ v Prušánkách na Hodonínsku,¹⁶⁰ kde už ve dvacátých letech našeho století uspořádali místní vinohradníci „zarážení hory“, a to – v duchu starších tradic – první sobotu v září. Zvyk se udržoval s mnoha staršími obyčejovými prvky¹⁶¹ i v poválečném období, kdy byly činěny snahy o jeho aktualizaci,¹⁶² a je součástí života vesnice dodnes.

Z vývoje obyčeje „zarážení hory“ je zřejmé, že postupem času ubývá na jeho obřadnosti a „hora“ se stává formálním znamením, že vinohrady jsou hlídány a že se do nich nemá vstupovat /místy bývají cesty do vino-

hradů opatřeny i výstražnými tabulkami/. Těžiště vinařských zvyků se postupně přenáší na slavnosti vinobraní, jejichž součástí je i divadelní předvádění „zarážení hory“ na vesnické návsi, na prostranství mezi vinnými „búdami“ nebo v sále.

PRÁVO VÝČEPU VÍNA „POD VÍCHEM“

Mezi staleté výsady majitelů vinohradů patřilo právo volného výčepu vína, jež sami vyrobili na svých vinicích, a které v malém množství prodávali ve svých místnostech přímo konzumentům. Takový výčep nebyl tedy živností, nýbrž jen pouhým prodejem produktu vlastního hospodářství.¹⁶³ Soudí se, že prodej vína vinaři byl znám již v říši římské;¹⁶⁴ odtud patrně proniklo toto právo do zemí ležících severně, západně i východně od Alp.¹⁶⁵ Pro české země postrádáme doklady, na jejichž základě bychom mohli přesněji stanovit dobu, kdy zde bylo právo volného výčepu zavedeno. Nebudeme však asi daleko pravdě, když jeho počátky spojíme se snahami Karla IV. o rozkvet vinařství na našem území.¹⁶⁶ Z 15. století a z pozdějších období máme pak už bezpečné zprávy o běžném výskytu tohoto práva, k jehož vzniku vedlo zřejmě více okolností.¹⁶⁷

Volný výčep vína prováděli vinaři v lisovnách, sklepech, v průjezdech domů nebo v obytných místnostech. Zevním znakem výkonu tohoto práva bylo na Moravě označení budovy, v níž se víno nalávalo, věncem z révového listí, slaměným křížem, věchtem ze slámy nebo z dlouhých dřevěných hoblovaček, zavěšených na hůlce; místy dávali za okna i tabulku označující výčep vína. V některých vinařských obcích bylo zvykem znamením sdělovat jaké víno se prodává. Tak strážničtí vinaři vyvěšovali při prodeji „starého“ vína slaměný vích, při nalévání „nového“ vína zelnou hlávku; jednoduchý křížek ze slámy znamenal, že se šenkuje víno staré jeden rok, dvojitý označoval víno dvouleté.¹⁶⁸ V Sedlci na Mikulovsku při nalévání červeného vína připevňovali k slaměnému víchu červenou stuhu, při výčepu bílého vína stuhu bílou. Obdobná zevní označování výkonu práva výčepu vína v malém známe i z jiných středoevropských vinařských zemí.¹⁶⁹ Podle těchto znamení byl vytvořen i technický termín právní „výčep vína pod víchem“.

Výčepnické právo vinařů bylo upravováno různými předpisy, jež stanovily, kdo má právo čepovat víno pod víchem, v jakém pořadí se má výčep provádět, kolik dní má trvat apod.¹⁷⁰ Začátek nového období pro výčep vína pod víchem býval zpravidla zahajován zvoněním na zvon. Po dobu znění vyvěšovali vinaři, kteří byli „v pořádku“ věnce nebo víchy na znamení, že se u nich výčep začal. Z budov, kde se končilo s volným naléváním, se zase znamení odstraňovala. Kdo nestihl upevnit víchu po dobu zvonění, musel s výčepem čekat až na něho opět přišla řada.¹⁷¹

Po třicetileté válce i pozdějších obdobích se pozemková vrchnost snažila zbavit nebo omezit právo vinařů čepovat pod víchem, aby mohla nalévat za dobré ceny víno, které se urodilo na panských vinicích nebo které vrchnost zakoupila za tím účelem, aby bylo vyčepováno poddanými za ceny jí stanovené. V době, kdy se prodávalo na účet vrchnosti, nesmělo se v obci nalévat žádné jiné víno.¹⁷² Výčep vína se stal častým předmětem konfliktů mezi vrchnostmi a obcemi,¹⁷³ které se také bránily dovozu ci-

Tab. 44. Znamení volného výčepu vína „pod víchem“ na pečeti města Strážnice z r. 1607

zích vín.¹⁷⁴ Neustále se opakující spory se snažilo řešit i zákonodárství. V březnu 1679 vydal Leopold I. *Tractatus de juribus incorporalibus*, jenž byl sice určen pro Dolní Rakousko, avšak odrážel tehdejší právní názory panující v této otázce i v zemích alpských a českých.¹⁷⁵ Volné nalévání vína v malém bylo potvrzeno dvorním dekretem z roku 1784, v němž se stanovilo, že právo výčepu vína vlastní produkce přísluší nejen sedlákům, ale i měšťanům, pokud ovšem mají vlastní vinice. Pro Moravu byl v srpnu téhož roku vydán cirkulář Zemského místodržitelství v Brně, jehož pasáž poukazuje na to, že ačkoli „četnými nařízeními bylo zeměpanským vrchnostem výslovně zakázáno nutit poddané jakýmkoli způsobem k prodeji nebo kupu některých naturálií, byly přes to zjištěny četné případy, jež dosvědčují, že těchto nařízení není dbáno, takže jejich nové zdůraznění je k ochraně poddaných nezbytně nutné“. Proto se zakazuje všem vrchnostem pod nejpřísnějším trestem nutit poddané pod jakoukoli záminkou ke kupu, prodeji nebo výčepu nápojů a poživatin na účet vrchnosti, stejně jako jim přikazovat čepovat za vyšší ceny. Proti tomu se dává „každému volnost poživatiny, víno a ovocný mošt, jím samým produkované, v každé době roční, jak, kdy a za jakou cenu chce, prodávat nebo čepovat“.¹⁷⁶ Praxe byla zavedena tak, že úřady povolovaly výčep vína a moštu vlastní výroby jen v budovách vlastního hospodářství a v katastrální obci, kde se víno urodilo. Ustanovení císařského patentu z roku 1784 se opakovalo rozhodnutím ze dne 5. listopadu 1833 a opětovně bylo interpretováno dvorským dekretem ze dne 18. listopadu 1845. I zde se mluví o tom, že producent může bez zvláštního formálního povolení volně čepovat víno, jak, kdy a za jakou cenu sám chce; povoluje se také nalévat hostům sedícím při stole.¹⁷⁷ Na Moravě se jednalo o výčepu vína vlastní produkce i v roce 1881, kdy moravské místodržitelství podávalo zprávu c. k. ministerstvu orby, v níž se uvádělo, že v těch málo vinařských krajích, v nichž se ještě víno pěstuje, čepují vinaři ve vlastních domech, ale vždy jen tam, kde bylo víno vyrobeno, a to vždy po předběž-

ném oznámení obecnímu starostovi a získání povolení od finančního úřadu. V roce 1919 byl výčep vína pod víchem upraven podle zákona o dani nápojové /§ 16 a 28/ a prováděcích předpisů /čís. 533 a 677/ Sbírky zákonů a nařízení. Vinař, který chtěl své víno zpeněžit prodejem pod víchem, měl ohlásit u obecního dozorcího úřadu, že chce prodávat víno ze své vlastní sklízně v době přesně stanovené a v množství udaném v litrech; musel také uvést prodejní místnost /lisovna, dům apod./. Dozorčí úřad měl po ohlášení zjistit zásoby vína určeného k prodeji pod víchem a prověřit, zda je z něho zaplacená nápojová a obrátová daň. Výčep vína musel být vykonáván nepřetržitě. Prodejní místnost měla být opatřena zvětelým nápisem „Prodej vína pod víchem“ a uvnitř výčepního prostoru měl být na stěně nebo na dveřích vyvěšen vinný zákon. Sklenice a míry musely být cejchovány, výčepník měl povinnost dodržovat úřední hodiny. Předpis zakazoval při výčepu vína pod víchem hru v karty a podávání jídel. Víno se nesmělo nalévat k pití mladistvým do šestnácti let, musela být ve všem dodržována čistota, zakazoval se prodej láhvového vína. Okresní berní správa vyměřovala z výčepu pod víchem výdělkovou daň podle doby jeho trvání a množství prodaného vína.¹⁷⁸

Právo výčepu vína pod víchem prokázalo svou životaschopnost v řadě středoevropských zemí produkujících víno. Vedle společných rysů mělo v jednotlivých oblastech své zvláštnosti, jež byly dány odlišným vývojem a místními poměry. Porovnáme-li po této stránce situaci v našem století v českých zemích, vidíme, že zatímco v Čechách ztratilo v uvedeném období toto právo svůj význam, na Moravě se místy udržovalo ještě za druhé světové války; po kolektivizaci zemědělství pozbylo i zde zcela své opodstatnění. Ještě intenzivněji se udržoval v první polovině našeho století výčep vína pod víchem na Slovensku, kde /jako v ostatních částech bývalých Uher/ vývoj výčepnického práva probíhal jinak než v zemích českých.¹⁷⁹ V Čechách a na Moravě nedošlo v prvních desítilích našeho století k úpravě výčepnického práva cestou zákona a základem zůstala norma z roku 1784; v oblasti uherského práva byla vydána řada zákonných předpisů, jejichž platnost byla na Slovensku zrušena až po vzniku Československé republiky.

POZNÁMKY

(k odd. II.)

- ¹ „L. P. 1581 stal se odkaz manželky nebožtíka Ondřeje, kterýž na smrtelné posteli žádal manželky své, aby tu čtvrt vinohradu v Horní hoře ležící po smrti své k sboru Bzeneckému dala a poručila. A takž ona budíc při dobré paměti, ležíc v Božím trestání a pamatujíc na žádost a poručení manžela svého, tak jest učinila a Bratřím sboru Bzeneckého mocně tu čtvrt vinohradu poručila a odevzdala jako svú vlastní, ... a ihned ten vinohrad Bratřím Bzeneckým odevzdán za volný a svobodný, tak jak ty vinohrady v sobě za právo a pořádek od starodávna mají.“ /J. Cvrček, *Knihy a právo horenské při městě Bzenci*. Časopis Matice moravské 17, 1893, s. 335./
- ² Např. v Čejkovicích bylo v polovině 18. století 18 čtvrtí panských vinic a 122 čtvrtí poddanských. /K. Hlavinka — J. Noháč, *Hodonský okres*. Brno 1926, s. 173./
- ³ Horenská kniha Horních Němčiček zaznamenává: „V sobotu před sv. Jiřím 1589 prodal urozený pán p. Vilém Tetour z Malenovic a na Novém Světlově, i na místě pána Václava bratra svého staršího nedílného, vinohrad slove Polštář ⁸/₄ za 350 zl. uroz. vladycy Jiříku Čechočovskému z Čechočovic, a uroz. pan Jan st. z Zimlic jakožto zmocněný od uroz. p. p. Viléma vinohrady odevzdal za volné svobodné, jak právo horenské ukazuje.“ /F. Nosek, *Proměny na právé horenském*. Selský archiv 8, 1909, s. 28./
- ⁴ Např. ve Stražovicích drželi vinice měšťané z Uherského Hradiště a Kyjova, v Dolních Bojanovicích, Josefově a okolních obcích měšťané z Hodonína. O majetcích měšťanů ze Skalice na Slovensku ve vinohradních tratích strážnického panství viz J. Macůrek, *České země a Slovensko /1620 až 1750/*. Brno 1969, s. 155.
- ⁵ V privilegii, které udělil městu Brnu v lednu 1243 král Václav I., se uvádí, že kdyby někdo začínal v městě spor proti jinému o nějakou nemovitost — o dům, pole, mlýn nebo o vinici, musí městskému rychtáři zjednat ručitele za 10 talentů. /CDB IV, s. 85, č. 17; srov. J. Dřímál, *Vinice brněnských měšťanů v Brně a na jižní Moravě do roku 1526*. Ročenka Okresního archivu pro okres Břeclav v Mikulově 1965, s. 17./
- ⁶ Srov. J. Dřímál, c.d., s. 21—22; J. Mezník, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*. Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 139—140.
- ⁷ J. Dřímál, *Sociální rozvrstvení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509*. In: Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 284.
- ⁸ Např. v Lipové mělo v 18. století vinice 34 obyvatel z Velké, 8 z Milokostě, 14 z Blatnice; dále tu byly vinohrady náležející panství strážnickému, veselskému, ostrožskému, brodskému a velehradskému /F. Dvorský, *Strážnický okres*. Brno 1914, s. 389—390/. V Kněždubě drželi vinice v r. 1775 „lidé přespolní“ z Lideřovic, Vnorov, Veselí, Zarazic, Kozojídek, Žeravin, Hroznové Lhoty, Tasova, Lipova, Hrubé Vrbky, Tvarožné Lhoty a Stražnice; ve Stražnici byli majiteli vinic i vinohradníci ze Zvolenova, Petrova, Sudoměřic, Lideřovic a Tvarožné Lhoty /tamtéž, s. 103, 326—327/. Ve Starém Poddvorově se zakupovali v r. 1848 osadníci z Dubňan, Dolních Bojanovic a Prušánek. V Josefově obdělávali v r. 1643 vinice poddaní z Hodonína, Dolních Bojanovic, Těšic, Mikulčic, Moravské Nové Vsi, Prušánek, Dubňan a Kopčan. /K. Hlavinka — J. Noháč, *Hodonský okres*, s. 197, 224./
- ⁹ Např. místo desátku mohli dávat roční plat, zakoupený vinohrad mohli prodat, poručit, darovat nebo vyměnit, nemuseli osobně odevzdávat prodaný pozemek, nýbrž mohli za sebe poslat zplnomocněnce apod. /F. Nosek, *Proměny na právé horenském*, s. 28./
- ¹⁰ Horenské právo Jundrova ze 17. století, dochované v horenské knize pro panství Řečkovice /Archív města Brna, rkp. 7609; srov. J. Pošvář, *Brněnské právo viničné*. Právněhistorické studie ČSAV 9, 1963, s. 281—282/.
- ¹¹ „L. P. 1579 pan Václav Pacák z Dubence, t. č. ouředník na Zidlochovicích v pátek po neděli cantare, za Pavla Komárovského, t. č. horního Nosislavského a konselů jeho dal ¹/₄ vinohradu ve Zbejšavách /Nosislav/,

- kteřá jest byla na kolik let na pustině, Janovi Losejnovi za volnou a svobodnou, jak hora za právo má.“ /F. Nosek, Na horenském právé Nosislavském. Selský archiv 6, 1907, s. 184./
- ¹² Z horenské knihy vinice „Bernatky“ ve Velké: „Leta Páně 1761 dne 7. máje za horného Jiřího Krutého, purgmistra Martina Sekerky činí se tento zápis a paměť: Ze jest měl Pavel Jakubek vinohrad v hoře Bernatce čtvrti achtele a tak on odběhl do Uher skrz nějakú zlou věc, když porůbal Martina Vachúna ve vinohradě. A když utekl, teda zůstal v reště král. contribucí; teda purgmistr Martin Sekera takový vinohrad totiž $\frac{1}{4}$ achtele Janovi Pinkavovi za sumu hotovú 14 R a na oldomáš 30 kr. odprodal. A tak tenž $\frac{1}{4}$ aht. leží mezi sousedy těmito: z horní strany Martina Adámka a z dolní strany vdovy Krňáčky. A tak se právem horenským odevzdává Janovi Pinkavovi za volný a svobodný za zaplacený. Stalo se dne a leta ut supra. Přítomni byli...“ /J. Klvaň a, Vinohradnictví na Strážnicku, hlavně pak při Strážnici městě, ve století sedmnáctém. Národopisný sborník československý 6, 1900, s. 184./
- ¹³ „Léta Páně 1729 dne 12. Marcii za horného Matěje Bolfika, horníka Jury Melichara stal se dobrovolný kup mezi Pavlem Zvozilem a Kristianem Šilinkú. Kupil Kristian Šilink ahtel vinohradu v Týneckej hoře od Pavla Zvozila ležící z jedné strany Jana Krušiny, z druhé strany Jakuba Juráčka za sumu hotových peněz: 16 fl., kterýžto vinohrad za volný, svobodný a za zaplacený Kristijanovi Šilinkovi vedle hory právo připsaný a odevzdaný.“ /J. Noháč, Břeclavský okres. Brno 1911, s. 259—261./
- ¹⁴ Č. Eis, Staré vinařské řády na jižní Moravě. Vinařský obzor 24, 1930, s. 54.
- ¹⁵ Ve 28. článku horenského práva Sobotovic z r. 1770 se uvádí: „My také oznamujem: Jestliže by kdo svůj vinohrad buďto židu nebo křesťanu pro svou nouzi zastavil, tehdy má býti vyměněno před pergmistrem, co zastavuje, požitek-li, kterýmž by se ten vinohrad vyplatiti mohl, a aby pňovi zůstalo, pakli zastavuje grunt k tomu, totižto do rukou, pakli by co na požitku zešlo, tehdy on může prodati pňovi, ale má prve dlužníkovi svému s dobrým svědomím dáti věděti, a nevyplatí-li jeho ve třikrát v čtrnácti dnech, totižto v šesti nedělích, tehdy on může vinohrad prodati; co nad to zbude, dlužníkovi svému vrátiti má.
- Pakli by co zešlo, to dlužník má doplatiti, a jestliže by který žid aneb jiný člověk na vinohrad půjčil a dal své přípovědňi před horným a horníky, ten má na každý rok své peníze před právem ohlásiti, a neučiní-li toho, pohorší svému právu, ale stojí při pergmistrovi a židu; zdá-li se, že by ten vinohrad za to dosti drahý byl, tehdy má ten vinohrad žid prodati, aby vinohradu nic nezešlo, a aby dělán byl tak aby pánu nic nezhytnulo na jeho platech, a ten chudý člověk nemá tím nic vinen býti jenom statkem svým.“ /A. Kratochvíl, Horenská práva Sobotovic na Židlochovsku. Časopis Matice moravské 34, 1910, s. 384—385./
- ¹⁶ J. Dřímál, Vinice brněnských měšťanů, s. 34.
- ¹⁷ Horenské právo Nosislavi z r. 1497 znamená jako pána viničných hor markraběte moravského; ve znění z 18. století se však už uvádí, že „Jich vysoce osvěcená knížecí milost, pan p. Karel, svatě římské říše kníže z Ditrichštejna, jest pán hor vinohradních zdejších...“ /J. Pošvář, Brněnské právo viničné, s. 2./ Podle horenského práva Jundrova byl pravým gruntovním pánem zdejších vinohradů rektor „Collegie Tovaryšstva Ježíšova“ /tamtéž./
- ¹⁸ Obci Polehradicím /Boleradice/ vydali v r. 1533 Vilém, Albrecht a Závíš z Vickova listinu na povinný desátek, která zní: „Aby z presného žádňých desátkův povinni dávati nebyli nám, ani erbům a budoucím našim, než z vina spouštěného čistého, bílého i červeného, povinni jsou na budoucí časy spravedlivý desátek dávati; kdo by mlátém od hory hnouti chtěl, ten hýbati nemá, až prve horní ohledá, a jestli že horní pozná, že jest dobře z mláta sešlo, tedy má propustiti, mláto domů od hory svěsti; pak-li by horní poznal, že jest ještě mláta potřeba přetlačiti, tedy má rozkázati přetlačiti...“ /K. J. Bůkovaňský, Záznamy o vinařství na Kloboucku u Brna. Vinařský obzor 8, 1914, s. 25—26./
- ¹⁹ Viz např. čl. 26 horenského práva Horních Němčiček ze 17. století /Selský archiv 4, 1903, s. 74./
- ²⁰ Za úřadování purkmistra Antonína Ernesta rozhodli šakvičtí sousedé na valné hromadě, že se má znovu vysadit obecní vinohrad. Rozhodnutí bylo provedeno v r. 1767. Podle obecních účtů z té doby byla vydání následující: „Při vyhlédnutí pozemku utraceno 16 kr., za greftování placeno 24 zl. 15 kr. — aldamáš za to 32 kr.; za oblouky

dalo se 14 zl. 31 kr. 2 d.; za dovezení jich vydáno 4 zl.; za vysazování asi 6000 oblouků 8 zl. 42 kr., aldamaš při tom 1 zl. 10 kr.; úhrnem 35 zl. 26 kr. 2 d.“ Vzhledem k tehdejší ceně peněz byla výše nákladu značná. Nutno připočít ještě dvojí kopačku hned v prvním roce, řez a 4 kopačky v l. 1768, 1769, 1770, na níž sousedé skládali ročně okolo 14 zl., a v r. 1771 vydání na 6000 kolů po 1 zl. 48 kr. až 2 zl. za tisíc, celkem 100 zl.; teprve v r. 1773 byla sklizeň 17 věder vína /bečka vína měla cenu 27–30 zl./ První vinobraní tedy nezaplatilo ani práci za r. 1771 a 1772. /F. Nosek, *Lhoty vinohradní*. Selský archiv 7, 1908, s. 20–21./

²¹ V „Registrech horenských dědin Blišic“ z r. 1886 čteme zápis: „V té hoře slove „Horce“ za právo jest: kterážto jsouce na paměť lidskou pustá, kdo koliv v té hoře buď achtel nebo čtvrt vinohradu ujme, od ujiti z vůle vrchnosti jest let pořad zběhlých lhotu míti má; po vyjití lhoty obyčejný desátek a zemní tak, jak v markrabství moravském za právo jest, totiž vína desátý máz a „zemního“ z jednoho achtela vína 6 $\frac{1}{2}$ mázu zapravovati povinen bude.“ /F. Nosek, „Registra i práva horenská dědin Blišic“ u Koryčan. Selský archiv 5, 1906, s. 240./ — Až do 15. století podléhalo desátkové povinnosti jen bílé víno, jehož výsadba na moravských vinicích naprosto převažovala. Ještě v r. 1538 dostávají obyvatelé Přítluk výsadu, že jsou i nadále zproštěni od povinnosti platit desátek z červeného vína s podmínkou, že nebudou jeho výsadbu rozšiřovat nad snesitelnou mez. /R. Hur t, *Vinařství*. In: Břeclavsko. Brno 1969, s. 210./

²² Výše dávek byla odlišná podle panství, na nichž vinice ležely. Brněnský poplatníci odváděli v polovině 13. století panovníkovi z každého vinohradu v okolí Brna vědro vína a 30 denárů; židlochovická vrchnost dostávala v r. 1442 z vinohradů brněnských měšťanů v Židlochovicích jako desátek denně koš hroznů. Naturální desátek byl postupně nahrazován peněžními poplatky. /J. Dřím al, *Vinice brněnských měšťanů*, s. 27–28./

²³ Pavel Pešek, půlčtvrtník z Velké, odkazuje v r. 1793 dceři Kateřině „ $\frac{1}{2}$ čtvrt vinohrada při bůdě, dceři Anně „ $\frac{1}{2}$ vinohrada“ a synovi Pavlovi „ $\frac{1}{2}$ čtvrt vinohrada“ /SAB, velkostatek Strážnice, sign. F 90, fasc. I–IX; výpis J. Jančář./

²⁴ Ve svatební smlouvě „dobrovolně

smluvě“/ uzavřené v r. 1786 mezi „Matějem Bajú ženichem z Kněžpola a nevěstú Barború, vlastní dcerú Francce Dobrušky z Jarosova“, v druhém bodě „zavazuje se nevěstě otec Franc Dobrušek naproti ženichovi a zetovi svému, že on jemu následující statek s doleji menovaným vejminkem až po jeho smrti odporučuje, totiž... b/štvrtec vinohrada v Mařackej hoře, který leží z jedné strany podle vdovy Němčovej a z druhé strany vedle vdovy Gajdoškovéj a jest šacovaný za 23,—zl.“ /SAB, velkostatek Uherské Hradiště, sign. F 203, krab. 132; výpis J. Jančář./

²⁵ V r. 1791 uzavřeli svatební smlouvu Martin Huňka z Mařatic jako ženich a Jan Bečica z Mařatic „s Annú cěru jakožto nevěstú“, v níž se uvádí: „Za druhé ze stránky nevěstiné zavazuje se otec nevěstin Jan Bečica že on proti takového zadání jemu Matějovi Huňkovi jakožto ženichovi ten jeho vlastně přinálejší půl achtel vinohrada na Mařacku v tak řečené Soví hoře ležící z jedné strany vedle Jana Veseleho z Mařatic a z druhé strany vedle Francce Macka ze Včelar za 56,—zl. s tou vejminkú zadává, že dyby se též přitrefilo že by ona cěra moja Anna v roce v tom manželstvu zemřela a žádného vlastního erba po sobě nezanechala, tak má v tej případnosti též se vyrozumívat že bych já jakožto nevěstin otec takový vinohrad bez všeho dluhu k mé vlastnosti a dalejší dispozici zas nazpátky vzít možná právo měl.“ /SAB, velkostatek Uherské Hradiště, sign. F 203, krab. 132; výpis J. Jančář./

²⁶ Z testamentu Jakuba Čecha z Hrušek, r. 1742: „Za čtvrtý: Petrovi jeden vinohrad v Prušáneckej hoře nad bouďau ležící, vedle Sjkory a Hromady. Item Janovi jeden kus vinohradu na Kukvicu ležící vedle Mikuláše Sjkory, na to Jan bude povinen sestře Veruně splácet 10,—... Z těch 2 vinohradů Petr a Jan bude povinen dáti každý 3 vědra vína na mše svaté... Item mateři vinohrad na Tejnickou a jedna kráva, ten vinohrad Tejničky po mateřině smrti prodati se má, a ty peníze na mše svaté dáti.“ /SAB, velkostatek Břeclav, sign. 34; výpis J. Jančář./

²⁷ „Já Jan Bydlov daruji z lásky $\frac{1}{4}$ vinohradu v padělcích, jenž slove Kozelek, dětem svým, totižto Vítkovi a Petrovi, na ten způsob, aby jej dobře dělali a dílem neopouštěli, k tomu žádnému aby jej odprodávali ani nezastavovali, a oužitek z toho společně

- aby brali a děvčatom, totižto sestřím jejich společně všem z toho užitku čtvrtěj díl nebo čtvrté vědro vína aby dávali; a když by k člověčenství přišli, tak že by některý z nich k místu přišel a se voženil, aby se o to sami mezi sebou o ten vinohrad pěkně porovnali, komu by se dostati měl, však aby žádnému jinému kromě těch dětí prodáván nebyl a z rukou jejich aby nevycházel; a kterému se koli dostane, ten aby bratřím a sestřím díly vyplácel, jakož by se dobrovolně na tom smesli. Stalo se v pátek před sv. Kateřinou L. P. 1591 Jan Bydlov.“ /F. Nosek, Na horenském právě Nosislavském, s. 184–185./
- ²⁸ V r. 1646 se v sirotčí knize Lipova znamená, že Pavel Onučka již přes 7 let zůstává v tureckém zajetí; jeho sestře se proto dovoluje, aby obdělávala jeho vinohrad do té doby než by dospěl jeho syn Adam. /F. Dvorský, Strážnický okres, s. 388./
- ²⁹ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 6 /srov. A. Kratochvíl, Horenská práva dědiny Sobotovic, s. 381./
- ³⁰ „Jura Matula umřel; vdova jsouc starosti ssešlá, nemohouc v tom vinohradě pracovati, dává $\frac{1}{4}$ zelovi Bubínkovi; měl by sice po otci takový vinohrad na syna padat, ale syn Martin Matula mladý předně svou matku odběhl a opustil, nad svým právem dědičným zhrdl a jeho opovrhl a utekl na Uherskou stranu se ženou i se vši majetností, co měl, a tam po krátkém čase umřel. Tak i to dědictví na tom vinohradě propadl a tak matka jeho dědička, komu se líbí, tomu oddělila.“ /F. Dvorský, Strážnický okres, s. 445./
- ³¹ V r. 1616 daruje Jan Fridrich z Žerotína a na Strážnici vinohrad po zběhlém sirotkovi „z milosti a lásky“ Kryštofu Cviklovi, salašnému radějovskému, za vlastní a svobodný kromě desátku a zemního platu. /F. Dvorský, Strážnický okres, s. 408./
- ³² „Já Rozara Talabka, ležící na smrtelné posteli ... odporučuji jeden vinohrad v Staré hoře ležící Apolonii, z kterého vinohradu ona dcera Apolena povinna bude mému synu Martinu pozůstalém po nebožtíku Josefu Obolitu, který jest projitý do Uher, splatit 39,—, to ale jestli se z těch Uher navrátí; jestli by on menovaný syn se nenavrátil, tak všechno docela pak grunt též i ten vinohrad, tak jí všechno v domě hospodářství přináležeti bude...“ /Testament Rozáry Talabky, bývalé čtvrtnice v dědině Hruškách, r. 1803; SAB,
- velkostatek Břeclav, sign. F 43; výpis J. Jančář./
- ³³ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 7, 8, 9 /A. Kratochvíl, Horenská práva dědiny Sobotovic, s. 381./ Podobná ustanovení měla i jiná horenská práva.
- ³⁴ Horenské právo Starého Brna /srov. J. Pošvář, Brněnské právo viničné, s. 276./
- ³⁵ Horenské právo Rakvic, čl. 41 /srov. Časopis Matice moravské 24, 1900, s. 57/, horenské právo Sobotovic, čl. 39 /srov. Časopis Matice moravské 34, 1910, s. 386/ aj.
- ³⁶ „L. P. 1540. v outerý svatodušní za Václava Beránka, rychtáře Nosislavského t. č. a u přítomnosti starších; jakož byla rozepř mezi Janem Vodným, t. č. horním Nosislavským a Mikulášem Sanytrníkem o rounu nebo mezi, která jest mezi vinohradem Jana Vodného a Sanytrníka, leží nad městečkem k vinohradu nyní páně Kytlicové, o to mezi nimi narovnáno osobami dole jmenovanými, kterěz každá strana dobrovolně sú sobě volily: z strany Jana Vodného byli Duchek Prokoupkův, Mikuláš Šterba a Jiřík Bělák, a z strany Mikuláše Sanytrníka: Martin Czemcha a Petr Bělek, kteří sú na to vycházeli a toho pováživše to rozeznali a vyměřili podli spravedlností stran obou dvou, a to takto, aby to kamení zasazeno bylo a vincourí jich obou dvou to spraviti a zasaditi mají tak, jakž jim nahoře psané osoby to ukáží. Tu na hoře psaný Jan Vodný a Mikuláš Sanytrník zavázáni sú pod rukojemstvá tak, aby jeden druhému nikterak ničím zlým nikdy toho nezdvíhal. Rukojmi za Jana Vodného: Jan Tvrčký, za Sanytrníka Kašpar Přerovský a Bartoš Pertuld. Základ na to k ruce Jeho Milosti Páně 50 kop groší českých. Act. ut sup.“ /F. Nosek, Na horenském právě Nosislavském, s. 183./
- ³⁷ „Léta Páně 1570 v pátek po neděli Laetare za hornýho Václava Hujačového, konšelů jeho Matěje Blechového a Jury Mládenkového, jakož jest Petr Stáhlů s Martinem Krejčím na nějakou nevoli o střešnu uherku při vrchním konci, kteráž blízko runy Martina Krejčího jest a takto se před hornými svrchu psanými dobrovolně smluvili, že Petr Stáhlů Martinovi Krejčimu tu střešnu k jeho vinohradu pouští, aby Martin Krejčí ty střešně mocně užíval i potomci jeho, za volnou, svobodnou nyní i na budoucí časy, a za to Martin Petrovi má dáti při

svatém Bartoloměji nejbliže měřici pšenice. Léta 1570 při sv. Bartoloměji dal Petrovi tu pšenici.“ /J. Vrbaš, Achtel vinohradu a kolem něho. Vinařský obzor 32, 1938, s. 118./

³⁸ V privilegii Jana Fridricha z Žerotína a na Strážnici z r. 1611 se uvádí: „Item kdož strom ovoce nesoucí ve vinohradě svém blízko rouny stojící má, z toho stromu ovoce sbíratí, z něho třísti a trhati ano i co do runy padá právo má, avšak co do vinohradu sousedového visí, to jemu nechávati ano i souseď jeho což z svého odrůnku /místa při rúně – pozn. V. F./ dosáhnouti může, trhati svobodu má.“ /J. Klvaňa, Vinohradnictví na Strážnici, s. 171./

³⁹ Srov. L. Schmidt, *Volkskunde von Niederösterreich*, s. 231.

⁴⁰ J. Pošvář, *Moravské právo horviničnické*. Časopis Matice moravské 70, 1951, s. 150.

⁴¹ Ve strážnických řádech čteme: „Každého roku při sv. Matěji má v městě Strážnici pod rathúzem hromada bejvati a do ní se scházeti mají netoliko obyvatelé všeho okrsku strážnického, ale i z dědin k témuž horenství přináležejících, jako z Petrova, Bobálova, Sudoměřic, Rohatce a Radijova a sumu všichni ti, kdož v horách k horenství strážnickému přináležejících vinohrady své mají, a to v přítomnosti pána gruntův aneb náměstka jeho mají se ouřadové a přednější z obce na tom sněsti, jak by toho roku dělníkům placeno býti mělo. A snesouce se všechněm lidem obecně to vyhlásiti, a kdo by se tak podle snesení toho ten celý rok nechoval a dělníkům mimo toto snesení přeplácel, ten má trestán býti pokutú, jakž podle snesení vyměřena bude, a tej pokuty díl jíti má horněmu a díl na potřeby horenské obecné.“ /*Moravské Slovensko I. Praha 1918, s. 337.*

⁴² Horenské právo Rakvic, čl. 42.

⁴³ Horenské právo Bzenec z r. 1735, čl. 5: „Také oznamujem, že žádný vincour nemá dělníkův z cizího vinohradu do svého odlužovat; pakli by to učinil, a na něj to shledáno bylo, kolikrátkoliv by toho dopustil, tolikrát propadne 10. grošů svým pergnošům, a v tom jeho Pán nic vinen nebude.“ /*Časopis Matice moravské 17, 1893, s. 339.*

⁴⁴ Horenské právo Smržic u Prostějova z poloviny 16. století, čl. 34: „I toto za právo v horách jest: Když víno zbírá a nebo zbíratí má, všel li by kdo svého vinohradu za jeho bráči a jemu uluzo-

val bráče, ten propadl hornýmu s každého bráče 5 gr. a jest povinen napravovati souseďovi škodu; pakli bude volati, stoje na runě, bráče: Bráči, pojďte ke mně zejtra zbíratí!, tehdy nic nepropadl.“ /*Srov. F. J. Rypáček, Smržické právo horenské. Časopis Matice moravské 16, 1892, s. 119.* – Horenské právo Horních Němčiček, 17. století, čl. 32: „O sbírání vína také hora toto za právo má: kdyžby se již víno bráti aneb sbíratí mělo, kterýžby šel souseď ze svého vinohradu mimo vinohrad souseďa a jemu stoje na jeho mezi bráče vzal, ten jest permistirovi za každého bráče 5 gr. pokuty propadl; pakli by stál na své mezi a volal by bráče, on nic nepropadne.“ /*Srov. F. Nosek, Práva /vino/horenská. Selský archiv 4, 1905, s. 74–75.*

⁴⁵ Privilegium Jana Fridricha z Žerotína z r. 1611 uvádí: „Item v sobotní den mimo postnici žádný ve vinohradech svých dělati a dělníkův míti nemají, než toliko dopoledne, a to tak zůstávati má až do žni. Kdož by pak se toho dopustil a dělníky ve vinohradech až do nešporů zdržoval, tehdy za pokutu studěnku, kteráž jemu od horného ukázána bude na svůj náklad vycúdití má. Pakli by kdo dělníky až do večera na potupu práva zdržoval, ten má pokuty 2 R. dáti, z níž polovice horněmu a polovice chudým ve špitále bejti má.“ /*J. Klvaňa, Vinohradnictví na Strážnici, s. 170.*

⁴⁶ V horenském právu Nebovic, čl. 6 /z r. 1652/, čteme: „Nařizujem to přísně při našich horných, poněvadž velmi zhusta se to děje, že lid nájemný /ve/ vinohradech, ano i vincouři sami, majíc mzdu svu spravvedlivou, lehkomyšlně a fortelně dělají vinohrady pánům svým, trávy nepodkopávají, okolo pně neodramující a jedním štychem druhý přihruňují, takže na druhý den tráva se za nimi zelená, podobně na fezu více shazující než potřeba, aby jim toliko díla ubýlo, a zatím pán velkú škodu nýsti musí, protož kde by se kolvěk takový dělník neb raději škúdice lidský postihl, jeho dílo mají horní spatřiti, a na každém místě, kde zle děláno jest, znamení nechat; ten jistý zlý dělník od každého znamení povinen bude horným dáti 2 groše bílé pokuty, a pakli by horní dobře a bedlivě nedohlídali, a škoda od jinších by prve spatřena byla, než od nich, a jsouc napomenuti toho by zanedbali učiniti, tuplovanou pokutu musí dáti a k tomu ještě vězením trestán bude.“ /*Srov. J. Teonora, Horenské právo v Nebovicích*

- z r. 1652. Od Horácka k Podyjí 9, 1931–1932, s. 66–67./
- ⁴⁷ Např. z 8. září 1351 pochází ustanovení pro město Brno, podle něhož má rychtář spolu se čtyřmi přísežnými v Hustopečích stanovit každého roku „spravedlivou a slušnou“ mzdu dělníkům. /J. Dřimal, *Vinice brněnských měšťanů*, s. 26./
- ⁴⁸ Horenské právo Smržice u Prostějova z pol. 16. století v čl. 6 uvádí: „I toto dostatečně nařizujeme, aby žádný vinař neujímal ani povyšoval záplaty a neb mzdy kopacům mimo společně na tom zůstání, lečby to učinil z vůle hornýho a ouřadu. Kolikráte koliv by se toho dopustil, tolikrát bude jeden každý míti dáti pokuty 10 gr. českých beze vší milosti a ještě vězením trestán býti do vůle hornýho.“ /Srov. F. J. Rypáček, *Smržické právo horenské*, s. 37./
- ⁴⁹ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 44: „My také oznamujem, že desátník má svou čtvrt hamovati na horním kbelu s vědomím a raddou horných konšelův, kterýmž on svůj desátek brátí má, a pergmistr aneb jeden pergnos má s nimi jíti, aby se lidem spravedlivě stalo; pakli by chudý člověk své víno do beček vliv, tehdy desátník má vzíti míru spravedlivou na jednom dreslinku, a to víno hamovati buď málo nebo mnoho: pakli by ten člověk neměl tolik vína, tehdy má v druhým nebo třetím vinohradě vedle sebe nahoře anebo dole koupiti, aby pánu svému desátek vyplnil.“ /Srov. A. Kratochvíl: *Horenská práva dědiny Sobotovic*, s. 387./
- ⁵⁰ Čl. 45 horenského práva Sobotovic z r. 1770 zní: „Také oznamujem, že desátník má právo, kdož by své víno tajně schovával a jej překryl, desátku pravého nedal, a bylo by to naň shledáno, ten jest desátku anebo kruntovnímu to víno, což v tom vinohradě utřžil, propadl. A má jemu toliko jedno vědro desátý dáno býti, a potom jak k jinému zlodějovi trestáním k němu má se přikročiti.“ /Srov. A. Kratochvíl, *Horenská práva dědiny Sobotovic*, s. 387./
- ⁵¹ Horenské právo Smržic z pol. 16. století, čl. 27: „Teš při desátku má býti takto právo: Kdo své víno svěřil/ a desátku nespravil, ten propadl tomu, komuž desátek náleží, všecko to víno, což jest ho ten rok utřžil, toliko desáté vědro se má jemu vydané býti s toho, a potom má o to trestán býti jako jiný zloděj a potom z hory i z dědiny vypověděn.“ /Srov. F. J. Rypáček, *Smržické právo horenské*, s. 117./
- ⁵² Horenské právo Nebovid z r. 1652, čl. 13: „Vo těch, kteří pně vinny sobě pod zemí přitahují. Nařizujem tolikéž to, kádyb někdy někdo svého souseda/ve/ vinohradě peň vinne pod zemí táhl a sousedu svému peň vinny táhl a při tom přistižen byl, a to se na něj prokázati mohlo, jedným přísežným horným aneb dvěma jinejmi muži, kteří by to uznati a usouditi mohli, ten hrdo trati, neb jest věc nepoctivá a na voheň náleží. Jestliže by pak utekl, tehdy jeho všechn statek a pozůstatlost jakákoliv vrchnosti propadl, a zůstává za nevážného člověka, a nikdež mu žádné právo víc neslouží.“ /Srov. J. Tenora, *Horenské právo v Nebovidech*, s. 68./
- ⁵³ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 26: „To také oznamujem, že hory toto za právo mají: Když se dva sousedí o jeden vinohrad, buďto známi nebo neznámi, soudí, tehdy pergmistr má jich obouch přípovědní právo vzíti a každému právo popřítí a obě strany ku právu zaraziti. Potom necht se spolu o tu věc soudí, a na kterým sejde, ten jest pánu svému propadl 10 gr. bílých a pergmistrovi 12 gr. Pakli se chce zasej souditi, tehdy má tomu, kterýž jej právem ustal, hotových peněz tolik položití, jak ten vinohrad drahý jest, a potom necht žaluje, co chce.“ /Srov. A. Kratochvíl, *Horenské právo dědiny Sobotovic*, s. 384./
- ⁵⁴ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 35: „To také oznamujem, že každý protiv svému vinohradu, jakž runy šíří ukazují, preshaus sobě staviti mohl a šířeji neučinil.“ /Srov. A. Kratochvíl, c.d., s. 386./
- ⁵⁵ 22. artikul horenského práva ždánického z r. 1629 zní: „Toto tak za právo ustanovujeme: aby nižádný jeden druhému ve vinohradech nižádné škody neučinil; napřed na vině ani na ovoci ni na věcích sázených nebo setých ani na obloucích bez milosti, než každý na svém měl dosti; a pak-li by k tomu kdo dopaden neb uznán byl, k tomu se mají všichni zachovati jakožto ke škudci a jej pánum svým k trestání dáti, aby se jemu stalo tak, aby se jim jiní káli; neb chcem, aby ve vinohradech nám tak jisto bylo, jako v nejpevnějších komorách.“ /J. Vrbas, *Zdánsko*, s. 119./
- ⁵⁶ Horenské právo Smržic z pol. 16. století, čl. 9: „Teš více nařizujem: Kdy již kolí tlučené bylo k lepšímu vinohradu, a vytáhlby kdo jeden kůl toliko sobě

- k užitku a vinohradu ke škodě, te/n/ již oběšen býti má.“ /Srov. F. J. Rypáček, *Smržické právo horenské*, s. 37./
- ⁵⁷ Horenské právo Kostelce u Prostějova, čl. 9 /Selský archiv 6, 1907, s. 83/.
- ⁵⁸ Horenské právo Nosislavi, čl. 7, horenské právo Rakvic, čl. 18, horenské právo Němčiček, čl. 6 aj.
- ⁵⁹ Horenské právo Bzence z r. 1735, čl. 36: „Révi cizího nebrati, také hora za právo má: Kdožby pňovi neb révi z cizího vinohradu domů bez vůle pána vinohradu nosil, ten propadl 5 gr. pergmistrovi.“ /J. Cvrček, *Knihy a právo horenské při městě Bzenci*. Časopis Matice moravské 17, 1893, s. 343/.
- ⁶⁰ „Kteří by kopáči“ — praví se v čl. 13 horenského práva Bzence z r. 1735 — „aneb peň dolovní aneb oblouky vytahovali aneb uřezovali sobě ku užitku a vinohradu ke škodě — on jej prodeji aneb saď na jiné místo — bude-li s tím popađen, propadne hrdlo a přísluší na rošť.“ /J. Cvrček, c. d., s. 340/.
- ⁶¹ Srov. J. Pošvář, *Brněnské právo viničné*, s. 277—278.
- ⁶² Horenské právo Ždánic, čl. 35: „Toto za právo ustanovujem: Po vinobrání aby žádný do cizího vinohradu vostrilzovati nechodil, ani dětem neb čeledi své dopouštěl. Pak-li by to na koho uznáno bylo a kdo by bez vůle do cizího vinohradu byl všel, kolikrát by to učinil, 10 gr. českých aby propadl; z toho hornému 4 gr. Pak-li by čí dítě neb čeleď ve vinohradě postižena byla a otec neb hospodář je v tom zastal, táž pokuta jako nahoře a ten každý pánu v trestání aby vydán byl.“ /J. Vrbas, *Ždánsko*, s. 122./
- ⁶³ Archiv města Brna, příp. obce XXXVIII, Staré Brno, rkp. 115.
- ⁶⁴ Horenské právo Sobotovic z r. 1770, čl. 38. /A. Kratochvíl, *Horenské právo dědiny Sobotovic*, s. 386/.
- ⁶⁵ Horenské právo města Bzence z r. 1735, čl. 9: „O místu před vinohradem tak oznamujeme, že místečko před vinohradem má tak široké býti, co vůz s koňmi dlouhý jest, a to místo má tak velké právo, jako vinohrad sám, a kdož by na toto místo utekl a jej kdo řečí aneb jinými neslušnými věcmi neb slovy urazil, ten propadl 5 lib. masa svého nebo ruku; pakli utekl do vinohradu o poctivou věc, tehda má plný frejunkt /volnost — pozn. V. F./ jako v kterém místě až do pergmistrova příští /příchodu — pozn. V. F./ aneb do příští jednoho z konšelů; ti mají dáti jej ku právu k jeho odpovědi, což k němu žalovati má. Pakli je věc nepoctivá, tehdy nemá žádného frejunku jako zrádce, morděř nebo násilník.“ /J. Hanák, *Paměti města Bzence*, s. 91/.
- ⁶⁶ Horenské právo Bzence z r. 1735, čl. 21: „Kdo by víno koupil, taky oznamujem: Kdyby který host víno koupil v horách, tehdy — kdo by víno prodal, má jemu to víno před dvěma sousedy pro svědectví hamovati, tak aby pánu na jeho desátku nic nesešlo, má to vypraviti bez překážky a má ochrániti za míli od hory — a žádný usedlý člověk nemá zapovídati toho člověka aneb pro peníze obstavovati. Pakli by se dva hosté o jednu koupi svádili, může jeden druhého obstaviti, a má se jim na druhý den pomoci; aby na třetí den mohli býti odpraveni.“ /J. Cvrček, *Knihy a právo horenské*, s. 341/.
- ⁶⁷ Horenské právo Bzence z r. 1735, čl. 33: „O pasení dobytka také toto hora za právo má: Když již víno zberou, tehdy pergmistr s radou horních konšelů má dáti povolati, aby žádného dobytka, krav, koní, svini, ovec do vinohradů nepouštěli, a čí by koliv dobytek postižen byl, ten propadl z každé hlavy dobytka 4 gr., a z drobného dobytka 1 gr. — a komu se škoda stala, opraviti a s ním se umluviti má.“ /J. Cvrček, c. d., s. 342/ — Horenské právo Ždánic, čl. 44: „Pak-li by čí koza do vinohradu vešla, jedna nebo více, ta buď na rúně za rohy neb mezi rozsochami v dříví pověšena a čí by koza byla, z každé hlavy ten at 10 gr. českých pokuty položí. Z toho hornému polovici a hotaři polovici buď.“ /J. Vrbas, *Ždánsko*, s. 124/.
- ⁶⁸ K horenskému právu napajedelskému je připojen následující text přísahy horného: „Slibujíc přísahám Pánu Bohu, též vysoce urozenému pánu Juliusovi Vilemovi hraběti z Rotálu, pánu svému milostivému, a všem vinohradníkům nadzminěnej hory Napajedelský, že chci i mám v ouřadu staršího horenství Napajedelského a soudů v tom všem, což k tomu ouřadu náleží, chudému i bohatému, duchovnímu i světskému, což nejdále rozum můj zněsti může, nehledíc na přízeň ani na žádný dary, spravedlivě se zachovati, pravdu velebiti, křivdu tupiti podle práva horenského Napajedelského. Toho mi Pán Bůh dopomáhej. Amen.“ /V. Prasek, *V hoře Napajedelské*. Časopis Matice moravské 12, 1880, s. 123—124/.
- ⁶⁹ Perkmistr měl hájit zájmy obou stran. Prodával-li někdo např. hrozny „na pňovi“, mělo se to dít za přítomnosti

- perkmistra a horního konšela. Když se stalo, že úroda na vinicích byla zničena živelní pohromou a majitel vinice neměl možnost koupit hrozny v sousedních vinohradech /„v třetím vinohradě od sebe dolů nebo nahore“/, měl prodávající vrátit peníze kupujícímu. Nedostal-li peníze předem, zůstala mu zničená úroda /„ten své peníze má na pňovi“; horenské právo Sobotovic z r. 1770, srov. A. Kratochvíl, *Horenská práva dědiny Sobotovic*, s. 387/.
- ⁷⁰ F. Dvorský, *Strážnický okres*, s. 453.
- ⁷¹ Perkmistr směl např. sbírat hrozny dva dny před zahájením vinobraní /Mikulovsko/, byl mu odpuštěn desátek a zemní daň /Strážnicko/, měl nárok na košík hroznů, který mu přinášel vinohradský hlídač každý pátek nebo sobotu apod.
- ⁷² V r. 1358 zřídil Karel IV. úřad perkmistra pražských hor viničných, jenž podléhal staroměstským konšelům.
- ⁷³ Srov. R. Horna, *O bratislavském vinařství*. Bratislava 1935, s. 14.
- ⁷⁴ Ze Znojma máme zprávu, že zde bylo tříletné direktorium ze zástupců cechu dělníků /kopáčů/ a cechu vinohradníků /horníků, perknosů/. Viz J. Pošvář, *Moravské právo hor viničných*, s. 153–156. — Pražský perkmistr viničných hor měl k ruce čtyři konšely; po r. 1547 byl jejich počet zvýšen na osm. /M. Válková-Frýzová, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VI, 1930, s. 2./
- ⁷⁵ Privilegium Jana Fridricha z Žerotína a na Strážnici z r. 1611 zaznamenává: „Item každého roku při sv. Matěji má v městě Strážnici pod rathúzem hromada bejvati...“ /J. Klvaňa, *Vinohradnictví na Strážnicku*, s. 169./ — Horenské právo Dolních Dunajovic se scházelo na velikonoční pondělí, v Drnholci se „osazoval“ horenský soud v den sv. Filipa a Jakuba.
- ⁷⁶ Horenské právo Čejkovic, přepis z r. 1760, čl. 18: „O soudu. Strany horenského soudu se oznamuje, že kdyby v obci na rozsudku spokojenost nenásledovala, by se ze 4 cizích obcí představení hory k tomu zvolali a ten soud moudře a svědomitě osoudili.“ /J. Klvaňa, *Vinohrady na Slovensku moravském*. Vinařský obzor 1, 1907, s. 69./
- ⁷⁷ Horenské právo Horních Němčiček, 17. století, čl. 19: „... pakli se nemožou smluviti, mají se utéci k našemu Pánu markraběti této země a J. M. na to vydati ortel s radou svých služebníkův a s radou měšťanů v Brně, a což tu nalezeno bude, to mají zase dáti na dědinu, tu kdež se o to soudí a při tom má zůstáno býti a žádný se dále odvolati nemůže.“ /F. Nosek, *Práva/vino/horenská*, s. 66./
- ⁷⁸ 9. května 1483 se obrátilo horenské právo v Kyjově v záležitosti brněnského měšťana Hanuše Wolgemuta o právní naučení do Retzu /Archiv města Brna: Sbírká listin — 1483, května 9. Kyjov; srov. J. Dřímál, *Vinice brněnských měšťanů*, s. 31/.
- ⁷⁹ Když v r. 1528 abatyše Anna potvrzovala horenské právo Falkenštejnské, poznamenala, že toto právo má od dřívějších rakouských knížat výsadu, aby jeho perkmistr a přísedící konšelé řešili odvolání „cizozemských lidí“ z markrabství moravského, obyvatel knížectví rakouského i odjinud. /F. Nosek, *Práva/vino/horenská*, s. 66./
- ⁸⁰ Taková žádost byla předložena zemskému sněmu v r. 1609. Rozhodnutí stavů však bylo tehdy zamítavé: „Co se některých vinohradů starých z markrabství tomto ležících dotýče, o kteréž od starodávna, když jaké rozepře vzešly a zde v markrabství při právě horenském býti nemohly, že jsou lidé se tam k tomu právu do Falkenštejna, jako k nějaké apelaci o rozsouzení neb naučení utíkali, to aby při tom zůstalo...“ /V. Prasek, *V hoře Napajedelské*, s. 121./
- ⁸¹ V horenském právu Uherského Brodu /SAB, gub. fasc. W 210/ se uvádějí podrobná ustanovení o provádění odvolání do Falkenštejna: Strana měla zajistit „komorní vůz a do vozu čtyři koně jedné barvy“, pro každého konšela měl být připraven kožený polštář, každý konšel měl být „vyručen“ 2 kopyami a 50 groši proti nehodě na cestě; během cesty měli konšelé dostávat „pochtivou“ stravu /při každém obědě nebo noclehu měl odvolatel utřatit 30 grošů/, koně měli být řádně nakrmeni. Po příjezdu do Falkenštejna měl být uspořádán pro falkenštejnské sousedy oběd. Strana, která spor prohrála, měla povinnost zaplatit třetího dne po návratu z Falkenštejna pokutu ve výši 10 kop grošů.
- ⁸² Již v r. 1379 vymanil markrabě Jošt horenské právo židlochovické ze závislosti na vyšším právě v Dolních Rakousích /F. Nosek, *Příspěvky k dějinám vinařství na Moravě v 16. a 17. století*. Vinařský obzor 8, 1914, s. 64/. V r. 1492 uděлил král Vladislav na přímlovu pana Ladislava z Boskovic, majitele Židlochovic a Blučinv. obyvate-

- lům Blučiny privilegium, že mohli brát „naučení“ a odvolávat se k horenskému právu městečka Židlochovic /*tamtéž*, s. 78./
- ⁸³ Do židlochovického okruhu patřila např. horenská práva Bořetic, Divák, Hustopečí, Klobouk u Brna, Němčiček, Noslavi, Přítluk, Rakvic, Šitbořic, Velkých Bílovic, Velkých Němčiček, Zeběšic, Modřic, Nebovid, Čejkovic a tzv. práva falckenštejnská /*J. Pošvář, Horenské řády na Břeclavsku. Jižní Morava 1966, s. 26, 29; týž, Moravské právo hor viničních, s. 162/.*
- ⁸⁴ Mikulovský okruh tvořila hlavně horenská práva v okolí Mikulova /*Bavory, Bulhary, Dolní Věstonice, Horní Věstonice, Klentnice, Mikulov, Mušov, Pavlov, Popice, Pouzdřany, Sedlec, Strachotín. Viz J. Pošvář, Horenské řády na Břeclavsku, s. 25.*
- ⁸⁵ *J. Pošvář, Moravské právo hor viničních, s. 162.*
- ⁸⁶ Např. k horenskému právu městečka Ždánice patřily kromě vesnic náležejících k panství i obce Sobůlky, Stavěšice a Stražovice, spadající pod správu jiných vrchností. /*J. Vrbas, Ždánko, s. 106/.*
- ⁸⁷ *Srov. J. Heller, Dějiny lounského vinařství. Louny 1888, s. 5–24; Archiv Český 23, 1906, s. 551–552 /viničný řád obce Neškaredice z r. 1696/; F. Bassermann-Jordan, Geschichte des Weinbaus II. Frankfurt a. M. 1923, s. 517–518; J. Pošvář, Ustanovení o víně a viničích ve statutech dalmatských měst. Slovanské historické studie 3, 1960, s. 120–123; E. Kahounová, Viničné právo na západním Slovensku a jeho vliv na společenskú kultúru vinohradníkov. Slovenský národopis 18, 1970, s. 610–611; M. Hilpert, Von Häckern und Winzern am Maindreieck. Würzburg 1957, s. 15–20 aj.*
- ⁸⁸ Názvy některých horenských práv, jejichž opisy jsou uloženy v gub. fasciklu W 210 ve Státním archivu v Brně: *Práva Horenská folkensteinske /Velké Bílovice/; Práva horenská Fuglstenské markrabství Moravského nyní v nově přepraná k milostivému zalíbení a vůli vysoce urozenému pánu panu Gabrielovi Františkovi Hořeckému, svobodnému pánu z Horky, dědičnému pánu na hradě Cimburku a Koryčanech, dne 26. máje anno 1686 /Blišice u Koryčan/; Horenský práva moravsky z předpsaných artikulův /Blučina/; Práva Horenská Volgenstegniska Die-diny Borzeczkeg przepšana r. 1754 skrze mne Tomasse Malyho, t. č. pisarze obrocniho /Bořetice/; Uherskobrodské právo se uvádí větou: „Znamená se právo horenské z Fugelsteyna vydané anno Domini 1500“ /Uherský Brod/; Práva Horenske Engelstenske proti Miestie Bzenczy /Bzenec/; Registra hor vinohradův náležejících k městu Ejvančicím, založena za horenského ten čas Kašpara Welffle, mlynáře, vobyvatele téhož města. Pan Bůh rač popřítí v dobrém zdraví a v spravedlnosti te práce dokonati. Actum 1579 /Ivančice/; Artikulové práv Anglištejnských pro Kostelec /Kostelec na Hané/; Práva aneb artikule horenské nebo vinohradské angelštejnské v markrabství moravském ležící při obci Kostelecze u města Kyjova /Kostelec/; Práva horenská ze slavného vyššího práva Falkenstanského vydaná, jak se lidé při horách vinohradních řídití a jeden každý svých vinohradů užívati má /Horní Němčičky/.*
- ⁸⁹ *J. Pošvář, Viničné řády na Mikulovsku, s. 58.*
- ⁹⁰ *J. Pošvář, c. d., s. 58.*
- ⁹¹ *Srov. L. Havlík, Staří Slované v rakouském Podunají v době od 6. do 12. století. Praha 1963.*
- ⁹² *J. Pošvář, Moravské právo viničních hor, s. 162.*
- ⁹³ *F. Bassermann-Jordan, Geschichte des Weinbaus II, s. 517–518.*
- ⁹⁴ *Srov. F. Bassermann-Jordan, c. d., s. 518; J. Pošvář, O původu viničních právnických zvyklostí na jižní Moravě. Slovácko 7, 1965, s. 83; J. Kudrna, Studie k bavorským zákoníkům Lex Baiuvariorum a Lex Alamanorum a počátkům feudálních vztahů v jižním Německu. Praha 1959.*
- ⁹⁵ Zemědělský zákon existuje v mnoha řeckých verzích od 10. do 18. století i v několika překladech do slovanských jazyků.
- ⁹⁶ *Je. E. Lipšic, Vizantijskoje krestjanstvo i slavjanskaja kolonizacija. Vizantijskij sbornik. Moskva—Leningrad 1945, s. 113, 130; J. Pošvář, Vizantijskije elementy v moravskom vinogradarskom prave. Byzantinoslavica 17, 1956, s. 122.*
- ⁹⁷ Byzantský vliv zprostředkovaný soluňskými bratry Cyrilem a Metodějem připouští J. Pošvář, který se otázkou původu moravských viničních řádů zabýval nejspoutavněji /*J. Pošvář, Vizantijskije elementy, s. 120–122/.*
- ⁹⁸ *CDM II, 380; srov. F. Nosek, Práva /vino/horenská, s. 65–66.*

- ⁹⁹ Další horenské řády byly sepsány v 15., 16. a pozdějších stoletích. Převážná většina moravských horenských práv pochází však až z doby pobělohorské a mladší; jde většinou o obnovená práva starší /J. Pošvář, *Moravské právo hor viničných*, s. 127/.
- ¹⁰⁰ Obyčejovou povahu horenského práva brněnských viničných hor vyjadřuje zápis v brněnské městské knize k r. 1345, kde se používá obratu: „... secundum consuetudinem iuris nomine vinearum...“ /Archív města Brna, rkp. 39, fol. 280; cit. podle J. Pošvář, *Brněnské právo viničné*, s. 273/.
- ¹⁰¹ J. Pošvář, *Moravské právo hor viničných*, s. 120.
- ¹⁰² K. Fojtík, *K dějinám vinařství na Moravě*. Český lid 43, 1956, s. 152.
- ¹⁰³ J. Pošvář charakterizuje horenské právo jako příklad lidového vesnického práva, jež bylo sice potvrzováno nebo udělováno vrchností nebo zeměpánem, ale jeho výkon byl svěřen vesnickým horenským soudům, které měly právo trestat nejen peněžními pokutami, ale i na hrdle. /J. Pošvář, *Moravské právo hor viničných*, s. 120./ Písařskou praxi docházelo někdy v důsledku nepochopení předloze nebo jejím chybným čtením ke zkomoleninám, jež jsou zvláště časté u tzv. falckenštejnských práv.
- ¹⁰⁴ Statut Karla IV. uvádí za škody provedené ve dne na vinici, na révovém keři a na hroznech zaplacení dvaceti kop nebo ztrátu pravé ruky; za noční přestupky měl provinilec ztratit hrdlo a jeho statek měl připadnout perkmistrovi. V případě, že byl zloděj při krádeži zabit, měl ten, kdo ho zprovodil ze světa, položit na tělo mrtvého dva halíře a nic se mu nemělo stát. /Srov. H. Jireček, *Codex juris bohemicus II*, č. 3, s. 327/. — O viničných rádech pražských viz M. Válková-Frýzová, *Úřad perkmistra*, s. 6–7.
- ¹⁰⁵ Západoslovenské viničné statuty předpisují za přestupky peněžité pokuty a jen výjimečně tělesné tresty /rány holí/. Viz R. Horna, *O bratislavském vinařství*, s. 15–16; E. Kahounová, *Viničné právo na západnom Slovensku*, s. 610–611.
- ¹⁰⁶ Zprávu cituje F. Nosek, *Na právu horenském*, s. 94.
- ¹⁰⁷ Událost se měla stát kolem roku 1780. Napajedelský hotař prý tehdy přistihl ve vinohradě těhotnou ženu, která se nechtěla dát chytit a bránila se. Při útěku hotař střelil po ženě z ručnice a zasáhl ji do života. Nepomohl ani přivolaný lékař. Matka i dítě zemřely.
- Zpráva o tragické události se prý dostala k císaři Josefu II., a to ho přivedlo k zrušení platnosti horenských práv. /V. Prasek, *V hoře Napajedelské*, s. 130–131/. — Podobná pověst se vyprávěla na Hodonínsku /*Moravské Slovensko I*, s. 330/.
- ¹⁰⁸ Do této skupiny trestů patří např. zvyklost zaznamenaná ve Velkých Pavlovicích: Člověk, jenž byl přistižen při krádeži hroznů, dostal velký podnos s hrozny a musel s ním projít v neděli vesnicí. Potom ho postavili před obecní hospodu, kde byl po celé odpoledne vystaven vtipům a úšklebkům kolemjdoucích. Dalším trestem bylo „rajtování dřevěného osla“, uvěznění po dobu hodové zábavy apod. /J. Blažek, *Kdo směl utrhnout hrozen*. Rovnost, 23. 8. 1972, s. 6./ Srov. J. Tenora, *Horenské právo v Nebovidech*, s. 76–78; J. Pošvář, *Brněnské právo viničné*, s. 283.
- ¹⁰⁹ V r. 1743 oznamoval vrchnostenský hejtman, že brněnští sousedé, poddaní kláštera Králové, neplatili již třetí rok žádného úroku z vinohradů, jež mají na kapitulním gruntě v Bohunicích. Bohunický horný dal podle obyčeje vinohrady „zarazit“, ale starobrněnští vinaři nedbali zákazu a šli do vinohradů, znamení, jež tam byla na rozkaz horného udělána, zaházeli a docela zrušili. Na toto hrubé přestoupení práva horenského i práva horného kapitula jen přikázala, aby hejtman dopsal abatyi kláštera, aby přiměla držitele vinohradů k zaplacení úroků, aby kapitula nebyla nucena proti nim zakročit podle horenského práva. /J. Tenora, *Horenské právo v Nebovidech*, s. 76–78./
- ¹¹⁰ Např. zpráva z klobouckého panství z 28. 11. 1782 sice přiznává, že je zde horenské právo z dávných dob, avšak dozor nad vinicemi má vrchnost /J. Pošvář, *Horenské řády na Břeclavsku*, s. 26/.
- ¹¹¹ Z německého Hütter.
- ¹¹² Tato praxe byla běžná i v jiných zemích. Z Dolního Rakouska máme zprávu o volbě vinohradských hlídačů celou obcí už v r. 1340 /L. Schmidt, *Volkskunde von Niederösterreich*, s. 117–118/.
- ¹¹³ Vlastivědný materiál v okresním archívu Hodonín, sign. B 12, sv. Josefov.
- ¹¹⁴ Přisežná formule zněla: „Přisaháme Pánu Bohu všemohoucímu ve střezech osobách jedinému, blahoslavenej Paně Marii Matce Boží a také zdejší povítej obci Němčicej, tak jak jsme od

- zdejších pánů výborův, radních a starosty za hotaře hor zdejších zvoleni byli, že v tej povinnosti hotařskéj pobožně, věrně, upřímně a spravedlivě, tak jak na dobré a poctivé náleží, se chovat chceme, též všelijakých kouzel a čarův, který by ke zhoubě a škodě vinohradův býti mohly, se vystříhali, bohatého i chudého, domácího i přespólního vinohradův, v nich vína a ovoce hlídali, kdo by pak škodu jakú ve vinohradech buď sám osobně aneb dobytkem svým učinil, o tom ihned starostovi obce známost uvěsti a v tom ve všem, co by k dobrému sousedům bylo, věrně, upřímně a spravedlivě se chovali. K tomu nám duchopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý, na věky požehnaný. Amen.“ /O. S ý k o r a, Zavrání hory. Vinařský obzor 36, 1942, s. 119./
- ¹¹⁵ Horenské právo Spytihněvi, čl. 37, praví: „Jestližebý koho v vinohradech hotař jímati chtěl a křik učinil, mají jemu všichni ku pomoci býti. Pakli by se samému v vinohradě bránil a hotař jej zabil, hotařovi z toho nic. A má jej na dolní hráz vzněsti a večer hornýmu oznámiti.“ /Srov. L. L u k á š, Spytihněv. Uherské Hradiště 1932, s. 71–72./
- ¹¹⁶ Horenské právo Lipova z r. 1592 v čl. 10 předpisuje: „Z rúny pak hotař pro trhání hroznů neb ovoce rážení žádný do vinohradu vstupovati nemá. Pakli by to sjevvolně učinil... má mu noha pravá utata a oko levé vyloupené býti.“ /Srov. J. K l v a ň a, Vinohradý na Slovensku moravském, s. 75./ – V horenském právu Jundrova ze 17. století, čl. 20 /Archív města Brna, rkp. 7609/, se uvádí, že za krádež hlídač „moci práva horního jako zloděj a křivo přisažník provazem neb jinou ohavnější smrtí, pokudž hor užívající na to nastupují, odpraven bývá.“ /Srov. J. P o š v á f, Brněnské právo viničné, s. 282./
- ¹¹⁷ Horenské právo Čejkovic, čl. 16.
- ¹¹⁸ Horenské právo Napajedel, čl. 37: „A jestližebý se hotař trefil, na kteréhož by přehledáváním neb svědomím /svědectvím/ krádež uznána byla, a hrozný neb ovoce domů nosil, neb jiným rozdával, má ho ta hora dáti oběsiti.“ – V. Prasek zaznamenává příhodu o hotaři, který kradl v napajedelských vinohradech, byl přistížen, horenským soudem odsouzen a vzat do městského vězení. Odtud se mu však podařilo utéci do městečka Tlumačova. Napajedelští žádali tlumačovskou obec o jeho vydání, avšak jejich žádosti nebylo vy-
- hověno. V pamětní knize napajedelské o tom čteme: „Léta páně 1717. Poněvadž se městečko Tlumačov od našeho poctivého práva odvrhlo a vězně, který na Napajedelském poctivém právě seděl o hrdlo a z toho vězení ušel, vydati nechťejí, pročež kdyby se jmu co takového podobného skrze hrdelní vězně přitrefilo, také jim nic naše poctivý právo nápomocny bejti nemá ani nebude.“ /V. Prasek, V hoře Napajedelské, s. 129./
- ¹¹⁹ Horenské právo Horních Němčiček, čl. 16.
- ¹²⁰ Horenské právo Kostelce na Hané, čl. 20.
- ¹²¹ „Anno Domini 1606 sestavena i prohlášena Práva hotařům, kterak se chovati mají, když se od horního do hor vinohradských přijímají:
- Předně a nejprve: hotaři aby hor pilní byli a sousedům husy ani žádného dobytka aby nebili, všeliké hry v boukách též aby zanechali, ovoce všelikého aby nebrali pod ztracením hrdla.
2. Aby hotaři do vinohradů dále nekráčovali, nežli na tři kroky, lečby viděli jakou škodu, a jestli že by se souseď hotaře kterého ve vinohradě zastal při jakékolivě škodě, buďto, že by ořechy sbíral, hrušky nebo jablka trhal i jiné ovoce, o to na hrdle trestán býti má.
3. Jestliže by kteří hotaři na jakém pítí přes pole z domu byli a zastížení, o to dostatečně od horního trestání býti mají.
4. Tolikéž který hotař vinohradu své má, aby v hoře bez horního a nebo horníka vůle ořechů netloukl nežli s jejich jistým vědomím a vůlí, jestliže by se takové ořechy trefovaly k jeho ořechům anebo k souseďovům.
5. Tolikéž hotaři aby žádného ovoce neprodávali buďto ořechů, hrušek a nebo jablek, lečby se v tom hornímu opověděli, kde jsou toto nabrali, a pakli by v tom postiženi byli hotaři i ten souseď, kdožby kolivěk od nich kupoval, na hrdle trestáni býti mají.
6. Tolikéž co se týče ořechů, když ze stromů přší, nižádný hotař ráno vstanouce sbíratí nemá, ba ani ve dne potud, pokud lidé ořechů neotloukou, a pakli by který přistížen byl, jako k jinému zloději horní se zachovati mají.
7. Tolikéž toho se znamenitě zapovídá, jak mnozi hotaři to činí, že na cesty a nebo chodníky, které jsou mimo frejdu vořechy a všelijaké jiné ovoce nastrožňují, potomně dobří lidé mnozi přespólní, kteří o tom nevědí, jdouce cestou to zdvihnou, hotaři se s nimi

- hindrují a nenáležité žacují mimo vědomí a vůle horního, protože skrze takové jejich lotrovství ten a takový hotař, na kterým by se taková věc našla, beze vši milosti na hrdle trestání býti mají jako jiný zákeřník a zloděj. 8. Jestliže by hotař koho kolivěk ve vinohradě zastal a toho hornímu neoznámil, o to dostatečně od horního trestán býti má.
9. Toho také se s poručení přísného, aby nižádné myslivosti, buďto stfelbou nebo osidly ani strunami na zajíce neb koroptve nespravoval a neprovázel a toho ničeho neprodával, a jestli že by v tom hotaři a neb kdo jiný postižen byl, a hotaři to vidouce horníkoví to neoznámili a jeho s takovými nástroji nevezali a hornímu, kdo by ten byl, zprávy nedali, o to aby dostatečně, jestli by se na ně proneslo, na hrdle trestání byli jako jiní zloději.
10. Tolikéž hotaři, kdyby koho v hoře při jakékoli škodě anebo zlodějství zastali, mají sobě jeden druhému dáti věděti jakým kolivěk heslem a nebo znamením, a tu sejdouce se sobě nápomocni býti takového člověka vzítí a to bez bití, pakli by se jim bránil, jej svázati a k hornímu tak svázaného jako jiného zloděje a lotra přivéstí. A tak, vy hotaři, slyše to budete se věděti jak chovati a čeho se varovati chcete-li trestání vyměřeného ujíti, bez vůle horního nic před sebe nebrati, jemu se ve všem opovídati, aby horní o hotařích, kde jsou, věděti mohli.“
- /F. Nosek, *Práva horenská na panství Hodonínsko-Pavlovském*. Časopis Matice moravské 24, 1900, s. 60–61./
- 122 V Sobůlkách dostával v r. 1861 vinohradský hotař od každého domácího vinohradníka 5 nových krejcarů a od přesporních majitelů vinic 10 krejcarů z každého čtvrtlánu /V. Vozar, *Sobůlky*. Kyjov 1949, s. 170./
- 123 A. Šebestová uvádí, že ve Velkých Pavlovicích dostávali vinohradští hotaři od usedlých od 6 mír vinohradů pecen chleba, od míry vinohradů 7 krejcarů. V Kobyli měl vinohradský hlídač ze čtvrti achtele čtvrt pecnu chleba, koláč a 4 krejcarey za rok. /A. Šebestová, *Lidské dokumenty*, s. 293–294./
- 124 V některých obcích měli hotaři připevněn na kabátě plechový „hotařský“ odznak jako symbol pravomoci.
- 125 Chlapci se posmívali hotařovu halekární popěvkem.
Hájím, hájím, hájím,
druhým odháním,
sám se najím, najím, najím...
- /J. Herben, *Hora*. Květy 8, 1886, II. sv., s. 240./
- 126 O budování takových hotařských staveb máme z Dolního Rakouska zprávu už z r. 1355 /L. Schmidt, *Volkskunde von Niederösterreich*, s. 121./
- 127 Vinohradníci chrání úrodu před ptactvem i různými trpytivými stuhami, hadrovými „strašáky“ /obr. 169, 170/. volně zavěšenými součástmi oděvu, mechanickými „hrkači“ poháněnými větrem apod.
- 128 F. Bartoš, *Lid a národ*, sv. 2. Velké Meziříčí 1885, s. 14–15.
- 129 J. Herben, *Hora*, s. 240–242.
- 130 A. Šebestová, *Lidské dokumenty*, s. 263–265.
- 131 J. Noháč, *Vinařství na Podluží*. Uprkuv kraj 1, 1942, č. 1, s. 16.
- 132 Význam tohoto období se odráží i v pranostikách.
- 133 Srov. O. Sýkora, *Zavírání hory*, s. 119; V. Vozar, *Sobůlky*, s. 181; I. Göth, *Weinhüterzeichen in Südmähren*. Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 6, 1933, s. 146–147.
- 134 Vlastivědný materiál v okresním archivu Hodonín, sign. B 12, sv. Josef. V Průšánkách bylo zvykem, že všichni přítomní vinohradníci postupně jeden po druhém poklepávali koly kolem hory sekyrou. Vinohradní koly měly podle zdejších představ personifikovat dvanáct měsíců v roce. /E. Malacka, *Změny společenského života v družstevní vesnici*. Rkp. disertační práce. Brno, s. 41./
- 135 Č. Zíbrt, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodné*. Praha 1889, s. 161.
- 136 A. Šebestová zaznamenala, že „pokád není vinohradská hora zaklučená, nemá sa utrhnuť ani jeden hrozen“; jinak by prý špačci sezobali celou úrodu. A. Šebestová, *Lidské dokumenty*, s. 265. Podobné představy se tradují dodnes: „Dyž sem byla ešte mladá, šla sem do vinohradu a naši matka za mnú volali: „Ať si ani hrozna neutrhněš, dočkej vinobraní, nebo by nám špačci celej vinohrad zezobali.“ Dyž hotař prej hrozna okošťoval, nebo střešne spíš než hospodář, nemohl si ze špačkama poradit.“ /M. Buzzi, *Výroční obyčeje v oblasti Hustopečska*. Rkp. dipl. práce. Brno 1971, s. 63, zápis z Velkých Pavlovic z r. 1969./
- 137 A. Václavík, *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, s. 208–209.
- 138 Srov. P. Sobotka, *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských*. Praha 1879, s. 153.

- ¹³⁹ O původním významu máje existuje řada teorií; jeho geneze však nebyla zatím uspokojivě objasněna.
- ¹⁴⁰ Např. v Bulharsku označují zákaz vstupu na zaseté pole nebo na louku, která se má kosit, velkými haluzemi, které jsou zapíchnuty na několika místech do země a nazývali se „pótki“ nebo „počki“ /Ch. Vakarelski, *Etnografija Bulgarii*. Wrocław 1965, s. 250/.
- ¹⁴¹ Obcházení „hory“ mělo patrně stejný význam jako obchůzky v jiných hospodářských obyčejích: chránit nebo očistit od nepříznivých vlivů. /D. Stránská, *Lidové obyčeje hospodářské*. Národopisný věstník československý 23, 1930, s. 69–70/.
- ¹⁴² A. Václavík, *Výroční obyčeje*, s. 127–135; K. Bufková-Wanklová, *Oheň očistující, oplodňující a léčivý*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 35, 1924, s. 49 až 57 aj.
- ¹⁴³ Vlastivědný materiál v okresním archívu Hodonín, sign. B 24, sv. Míkulčice.
- ¹⁴⁴ A. Václavík, *Výroční obyčeje*, s. 134.
- ¹⁴⁵ Z bohaté literatury o této problematice odkazují alespoň na práci M. Nick, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten*. Leipzig 1921.
- ¹⁴⁶ Č. Zíbrt uvádí text staročeského zaklínání mračen, v němž je vedle pole, štěpnice, zahrady i zmínka o vinici. /Č. Zíbrt, *Staročeské výroční obyčeje*, s. 154–155./
- ¹⁴⁷ Č. Zíbrt, c. d., s. 150–151.
- ¹⁴⁸ Srov. K. Moszyński, *Kultura ludowa Slowian II*, seš. 1. Krakov 1934, s. 271–273; A. Václavík, *Výroční obyčeje*, s. 162.
- ¹⁴⁹ Č. Zíbrt, *Staročeské výroční obyčeje*, s. 118–122.
- ¹⁵⁰ Srov. J. Klabouch-V. Procházková, *Předpisy a obyčeje mezního práva v životě českého venkovského lidu v 17. a 18. století*. Český lid 43, 1956, s. 161. Podle Václavíka bývalo se všemi hody „spojeno nesmírné hodování jako závdavek na dostatek i v budoucnu. Bohatost hodové hostiny pramenila z řádu magického zajišťování dobrobytu v souvislosti s někdejšími hodováními se zemřelými a na jejich počest. Bez znalosti podobných nezaznamenaných detailů je ovšem těžko rozumět smyslu doušek, sýpek a jiných kolektivních hostin...“ /A. Václavík, *Výroční obyčeje*, s. 168/.
- ¹⁵¹ Srov. např. J. Nižnanský, *Z minulosti vinohradnictva na Dolnej Blave /Brestovany/*. Slovenský národopis 4, 1956, s. 314–315; E. Kahounová, *Vinohradnictvo Malých Karpát*. Slovenský národopis 8, 1960, s. 15; M. Bauer, *Der Weinbau des Nordburgenlandes*, s. 128–132; A. Vajkai – Wagenhuber, *A parasztszólómívelés és bortermelés Veszprem megye déli részében*. A Néprajzi múzeum Értesítője 30, 1938, s. 191–202; V. Novák, *Kmečko vinogradništvo*, s. 73.
- ¹⁵² Srov. M. Bauer, *Der Weinbau des Nordburgenlandes*, s. 130–131.
- ¹⁵³ Srov. L. Madarassy, *Magyar szüreti szokások*. Ethnographia 40, 1929, s. 162 n.
- ¹⁵⁴ Pozoruhodná je rovněž nápadná shoda průvodních jevů při „zarážení hory“ s obřadností spojenou s prvním výhonem dobytka v některých horských oblastech. /Srov. I. Stolařík, *Hřčava*. Ostrava 1958, s. 54–55./
- ¹⁵⁵ Srov. G. S. Rakovskij, *Pokazalec ili rákovoďstvo kak da se iziskvūt i izdirjat naj stari čariti našego bytija, jazyka, narodopokolenija, starago ni pravlenija, slavnago ni prošestvija i proč*. Odessa 1859, s. 76; J. St. Bystroń, *Zwyczajje żniwiarske w Polsce*. Krakov 1916, s. 30–75; D. Stránská, *Lidové obyčeje hospodářské*, s. 172–195.
- ¹⁵⁶ V některých obcích, v nichž se už nedochovalo obřadní „zarážení hory“, stavěli „horu“, na jejímž vrcholu byla kytičky, sami hotaři při svém nástupu do služby.
- ¹⁵⁷ Popis uvádím podle seminární práce J. Haškové podané na odd. etnografie a folkloristiky filosofické fakulty UJEP v Brně v r. 1971; autorka vychází z materiálů shromážděných strážnickým historikem J. Skácellem a informací starých pamětníků.
- ¹⁵⁸ Vinařské slavnosti se stávají i předmětem zájmu denního tisku. Např. deník Rovnost z 22. srpna 1972 přinesl tuto zprávu: „Strážnické ‚zarážení‘. – V neděli 20. srpna se uskutečnilo ve Strážnici na Hodonínsku tradiční ‚Zarážení hory‘, při kterém nechybělo ani předvádění známých vinařských zvyků spojených s ochutnáváním nejlahodnějších vín. O dobrou náladu všech se postarala místní dechovka, cimbálová muzika J. Menšíka a lidový soubor Zerotínek.“
- ¹⁵⁹ Popis podle cit. práce J. Haškové.
- ¹⁶⁰ Touto otázkou se podrobněji zabývá E. Malacká v cit. dis. práci, s. 119

- až 124; sám jsem se zúčastnil „zarážení hory“ v Prušánkách v r. 1972.
- 161 Zejména se udržuje obřadnost při vztýčování „hory“, jejíž charakter zůstává v podstatě v původní podobě /ostrouhaná vysoká tyč, jež má před vrcholem asi metrovou příčku, takže vzniká tvar kříže; u vrcholu „hory“ jsou pověšeny první zralé hrozny a láhve s vínem/; zachovává se zatloukání dvanácti vinohradnických kolů podpírajících „horu“. Jako první poklepává kůly předseda MNV, po něm ostatní. V dnešní formě zvyku se upustilo od chození kolem vztýčené „hory“ a modlení. Přítomní jsou počastování vínem, družstevníci-myslivci střílejí z pušek, vinohradnický skupinař se stará o udržování ohně. Po skončení slavnosti se účastníci rozcházejí po vinných sklepech a búdách, kde při víně besedují dlouho do noci.
- 162 Iniciativu v aktualizaci „zarážení hory“ převzalo v Prušánkách místní JZD. Slavnost se dělá za přítomnosti předsedy a členů rady MNV a místních učitelů, kteří zahajovali ceremonii umělou písní s vinařskou tematikou. Poté obecní kronikář přečetl úryvky z „horenského práva“. Vlastní příprava a postavení „hory“ bylo svěřeno skupinaři, který kytilci, jež se upevňovala na vrcholek tyče, udělal z podzimního kvítí. Jeho matka, která zemřela v r. 1966, nosila každý rok přichystanou kytilci na družstevní „horu“ posvětit do kostela /E. Malacka, *Změny společenského života*, s. 120–121/.
- 163 F. Horák, *Historický vývoj práva výčepu „pod víchem“ na Slovensku. Zemědělský Přehled 1, 1926*, s. 170.
- 164 Za nejstarší zmínku o právu čepování vína producenty se uvádí věta „Vino vendabili hedera non opus est“, obsažená u římského spisovatele Publia Publicia Lochia Syra /R. Horna, *Výčepnické právo vinařů*. Praha 1940, s. 5/.
- 165 R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 6.
- 166 Srov. Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 327.
- 167 F. Bassermann-Jordan /*Geschichte des Weinbaus I*, s. 186/ uvádí, že právem prodávat víno v malém množství se mělo vinařům usnadnit zpeněžení výsledků jejich práce; hlavně tehdy, když se jim nepodařilo prodat víno ve velkém za vhodné ceny nebo pro horší kvalitu. R. Horna uvádí jako hlavní důvody vzniku práva volného výčepu vína hospodářskou uzavřenost, nemožnost nebo zmenšenou možnost transportovat na větší vzdálenosti vína některých kvalit, nemožnost mezistátního obchodu, celní předpisy, ochranu domácích výrobců, dočasnou nadprodukcii, nevyvinutost živnostenského výčepnictví atd. /R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 3–4./
- 168 Znamení volného výčepu vína se vyskytuje i na městském znaku Strážnice z r. 1607 /tab. 44/.
- 169 Srov. M. Hilpert, *Von Häckern und Winzern*, s. 36. — Označení výčepu vína věncem máme doloženo už v ustanoveních Karla Velikého /R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 6/.
- 170 Privilegium Jana Fridricha z Zerotína a na Strážnici z r. 1611 stanoví, že v městě Strážnici má „pořádka“ trvat dvanáct dní. V případě, že tato doba nestačila k tomu, aby stanovené množství vína se nevyčepovalo, mohl purkmistr „s bedlivým uvážením“ lhůtu o den, dva i více prodloužit a „jiné pořádky nedati zvoniti“. V době trhu měli majitelé vinic právo tzv. frejunku jarmarečního, který umožňoval usedlým obyvatelům týden před trhem a týden po něm volně nalévat víno. Podle tétoho privilegia se právo výčepu vína vztahovalo na starousedlé obyvatele a na hořery, kteří sice neměli ve městě obydlí, avšak „tu při městě lidem řemesly a jinými pracemi svými za peníze posluhují aneb u hospodářů a hospodyní slouží“. Ti pak, „kteří v městě Strážnici obydlí svých nemají a s městem trpící nejsou, lidé cizopanští vinohrady v horách Strážnických mající, ti všickni jakéhokoliv důstojenství, stavu, řádu a povolání jsou, obojho pohlaví, nemají a práva míti nebudou vín svých tu při městě Strážnici kdekoliv skládati, méněž šenkovati, ale hned od hory po spravení /zaplacení/ desátku, berně jeho Milosti Císařské, na valeče a hotařům, což náleží, kam se mu zdá vézti aneb obyvatelům Strážnickým za jistů sumu prodati“. /J. Klvaňa, *Vinohradnictví na Strážnicku*, s. 171 až 172./ — Občané města Hodonína měli právo nalévat víno vlastní produkce nebo koupené v období od sv. Martina /11. 11./ do sv. Valentína /14. 2./, avšak jen měšťanům. V době od sv. Václava do Martina patřil zisk z nálevu vína celé obci. /G. Trexler, *Friedrich Oppersdorf und seine neue Grundbücher von Göding*, opis v okresním archivu Hodonín, s. 55./
- 171 Srov. Z. Winter, *Dějiny řemesel a*

- obchodu, s. 915; R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 10.
- ¹⁷² R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 14. — Zdánická obec byla v r. 1617 povinná vyčepovat 5 beček panského vína, a to o jeden nebo dva peníze dražší než se nalávalo ostatní víno /J. Vrbas, *Zdánsko*, s. 271/. Podobné poměry panovaly i v Německu /srov. M. Hilpert, *Von Häckern und Winzern*, s. 31/.
- ¹⁷³ Obec Hrušovany podává koncem 17. století u královského tribunálu v Brně stížnost, že vrchnost proti dosavadnímu zvyku si osobuje nálev mladého vína a tím velmi zkracuje živnost obci. Vyslanou komisí dne 14. května 1695 bylo ustanoveno, že: „*jakž jest nálev starého vína v hospodě jediné právem vrchnosti, tedy nemá budoucně ani v hospodě ani jinde mladého vína nalévatí, což jediné právem obce jest a v tom zahrnuto také, že i každý poddaný a soused, mající jeden nebo více vinohradů, své víno volně a bez překážky vrchnosti, jen jak sobě v obci to vyjednají, nalévatí a zpeněžití může*“. /F. Nosek, *Obecní šenk vinný v Hrušovanech*, Selský archiv 5, 1906, s. 53./ — Město Bzenec platilo v 18. století vrchnosti úrok ve výši 140 zl. za to, že se vzdala nálevu vína ve prospěch obce. Vrchnost však dohodou porušovala a začala ve svém hostinci nalévat nejprve stará vína a později i víno nové. V transaktu z r. 1750 se vrchnost sice „z blahovůle“ k poddaným vzdala výčepu jednoročního vína, avšak jen na papíře. Porušila rovněž úmluvu, že nepřipustí v Bzenci nalévání cizích vín. Nicméně počátkem r. 1757 uzavřela s židovskou obcí smlouvu, již dovolovala bzenecským židům dovážet do Bzence 10 beček „košer“ vína ze Syrovína bez jakéhokoli poplatku. K dalšímu sporu mezi bzenecskou obcí a vrchností došlo koncem 18. století. Obec podala dne 27. července 1798 vrchnosti žádost, aby ve svém hostinci nenalávala mladé víno a za dobu od 1. října 1796 dala obci z bečky 8 zl. náhrady /celková výše náhrady měla činit 227 zl. 12 kr./ Vrchnost však žádost zamítla. /J. Hanák, *Paměti města Bzence*, s. 134./
- ¹⁷⁴ Horenské právo Horních Němčiček ze 17. století, čl. 39, praví: „*Vína z cizích hor nešenkovati psáno jest, že hora za právo má: také aby žádný vína z cizích hor nevozili, pokavadž z těch hor vína desáteční mají. Pakli by žádný šenkovati a dávatí nechtěl a obci skrze to ouzkost na víně byla, mají moc, koupiti kdekoli od starších a šenkovati podle kupu a spravedlivého rozeznání některých obecních lidí, kteříž by k tomu přivolání byli.*“ /Selský archiv 4, 1905, s. 75./ — Tohoto problému se týká také přípis hraběte Karla z Harasu, majitele hodonínského panství, adresovaný hejtmanu uvedeného panství Leopoldu Horákovi a intimovaný pak rychtáři v Dolních Bojanovicích. Dopis je psán německy a jeho text ve volném překladu zní: „*Vysoce ctěný a věrný! Z memoriálu a stížnosti bojanovických poddaných v hluboké pokofe předložených v Hodoníně pod datem dne 27. října 1738 jsem se v pravdě dovědět musel, že Vaším bojanovickým poddaným přivozené vína z cizích hor viničných do Bojanovic se největší škoda děje. Když pak takovým zlovolně prováděným dovozem vína nelovně ubohým poplatníkům, ale i milostivě vrchnosti samé se při zpeněžení vrchnostenského vína největší škoda působí a ujma děje. Proto se nařizuje tamějším soudům, aby měly dobrý dohled, hlavně každého, kdo by tam nějaký sklep měl, pozorovaly a pohrozily, aby se nikdy neopovažoval pod pokutou odnětí a konfiskace dovezených vín proti tomuto jednat a z cizích hor /kromě hor bojanovických a kukvických/ víno dovážet, jakož aby neměně i poddaní židé košerovaného vína jinde připraveného potřebovali, kteréžto košerované víno ubohým poplatníkům na újmu tam složili a sklad cizího vína si učinili. Podle toho vyplňte vrchnostenský milostivý rozkaz a já zůstávám Váš Vám milostivě nakloněn Karel z Harasova.*“ /Srov. F. Esterka, *Něco z historie vinařství na severním Podluží*. Malovaný kraj 6, 1970, č. 5, s. 4./
- ¹⁷⁵ R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 14 až 15.
- ¹⁷⁶ Český překlad cirkuláře byl otištěn ve Vinařském obzoru 27, 1933, s. 89–90.
- ¹⁷⁷ Srov. R. Horna, *Výčepnické právo*, s. 17.
- ¹⁷⁸ Srov. Vinařský obzor 17, 1923, s. 184 až 185.
- ¹⁷⁹ Srov. R. Horna, *Výčepnické právo vinohradníků na Slovensku a zvláště v Bratislavě*. Vinařský obzor 35, 1941, s. 12–14, 33.

